

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับลักษณะนิสัยทางจริยธรรมด้านระเบียบวินัย
 - 1.1 ความหมายของจริยธรรม
 - 1.2 ความสำคัญของการพัฒนาลักษณะนิสัยทางจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัย
 - 1.3 องค์ประกอบทางจริยธรรม
 - 1.4 ทฤษฎีการพัฒนาลักษณะนิสัยทางจริยธรรม
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะนิสัยทางจริยธรรม
3. เอกสารเกี่ยวกับการปรับพฤติกรรม
 - 3.1 ความหมายของการปรับพฤติกรรม
 - 3.2 ลักษณะของการปรับพฤติกรรม
 - 3.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม
 - 3.4 กระบวนการเสนอตัวแบบ
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับพฤติกรรมด้วยตัวแบบ

เอกสารเกี่ยวกับลักษณะนิสัยทางจริยธรรมด้านระเบียบวินัย

ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรมได้มีผู้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้อย่างต่าง ๆ กันตามทัศนะของตน คือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525, หน้า 214) ได้ให้ความหมายว่า จริย (จริยะ) น. ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ (ใช้เป็นคำหน้าสมาส เช่น) จริยศึกษา (ป.) จริยธรรม น. ธรรมที่เป็นข้อประพฤติ ปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

พุทธทาส (2514, หน้า 107) ได้กล่าวว่า จริยธรรมหรือศีลธรรมได้แก่ระเบียบปฏิบัติซึ่งมุ่งให้เกิดความสุข ความสงบสุข เนื่องด้วยสังคมเป็นส่วนใหญ่ จริยธรรมเหนือศีลธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้น บัญญัติขึ้น ตามเหตุผลของมนุษย์ หรือความต้องการของมนุษย์เอง

พระยาอนุมานราชธน (2515, หน้า 8) กล่าวว่า “จริยธรรมเป็นเรื่องวิชาสาขาหนึ่งของปรัชญา อันว่าด้วยคุณค่าเกี่ยวกับความประพฤติของสังคมว่าเป็นอย่างไรที่ถือว่าถูกหรือดี ควรประพฤติและอย่างไรที่ถือว่าเป็นผิดหรือชั่วไม่ควรประพฤติแล้ววางเป็นหลัก กำหนดเป็นมาตรฐาน

ขึ้นไว้อย่างกว้าง ๆ เพราะฉะนั้นวิชานี้จึงเป็นด้านค้นคว้าหาความจริงเกี่ยวกับเรื่องคุณค่าของความประพฤติในสังคม”

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2522, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า จริยธรรม หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์รวมทั้งพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ซึ่งสังคมต้องการให้มีสมาชิก คือเป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุนและผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

บุญมี แท่นแก้ว (2539, หน้า 170) ได้ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า เป็นหลักแห่งความประพฤติที่เห็นว่าดีงามและถูกต้องในฐานะที่มนุษย์อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม และจริยธรรมยังหมายถึง ศีลธรรม คุณธรรมอันเป็นธรรมที่ควรประพฤติ เช่น เบญจศีล เบญจธรรม เป็นต้น

พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตะเสน (2544, หน้า 52) ได้ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า เป็นหลักการครองชีวิตที่ดีงามถูกต้อง หรือหลักการดำเนินชีวิตที่มนุษย์ทั้งหลายประพฤติปฏิบัติโดยสอดคล้องกับหลักสัจธรรม

เพียเจต์ (Piaget, 1960, p. 1) กล่าวถึงจริยธรรมว่า “จริยธรรมเป็นลักษณะประสพการณ์ของมนุษย์และหน้าที่ที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการให้ความร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมทางสังคมในเรื่องความสนใจ และอนามัยของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกันในรูปของสิ่งที่ควรกระทำและสิทธิ”

โคลเบิร์ก (Kohlberg, 1976, p. 5) ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ว่า “จริยธรรมเป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นกฎเกณฑ์ และมาตรฐานของการประพฤติปฏิบัติในสังคมซึ่งบุคคลพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีพฤติกรรมเป็นของตนเอง โดยสังคมจะเป็นตัวตัดสินผลของการกระทำนั้นว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือผิด”

จากความหมายของจริยธรรมที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า จริยธรรม คือ แนวทาง หรือกฎเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นลักษณะที่สังคมต้องการรวมทั้งเป็นศีลธรรมของศาสนา ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

ความสำคัญของการพัฒนาลักษณะนิสัยทางจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัย

สุนน อมรวิวัฒน์ และทิสนา แคมมณี (2527, หน้า 54-55) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาลักษณะนิสัยทางจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมของประชากรเป็นสิ่งที่ทุกประเทศจะต้องคำนึงถึง เนื่องจากประชากรของประเทศใดมีจริยธรรมสูงประเทศนั้นก็จะสงบสุข และมีความเจริญรุ่งเรือง ในทางตรงกันข้ามหากประเทศใดมีประชากรที่มีจริยธรรมต่ำ ประเทศนั้น ๆ ก็จะมีแต่ความวุ่นวายและยากที่จะเจริญรุ่งเรืองได้ ด้วยเหตุนี้จริยธรรมของประชากรจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดต่อประเทศ

ในประเทศที่เจริญแล้วได้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในขั้นสูงมากรวมทั้งประชากรส่วนใหญ่ของประเทศก็ยังคงเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูง ประเทศเหล่านั้นก็ยังปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ประชาชน อย่างสม่ำเสมอและพยายามสนับสนุนให้ประชากรเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเรื่อย ๆ อยู่เสมอ นอกจากนั้นในประเทศที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมปานกลาง ยังคงต้องเน้นหนักในเรื่องการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ประชากรอย่างมากเช่นกันและต้องพยายามหาทางสนับสนุนให้ประชากรมีระดับจริยธรรมที่สูงอีกด้วย ส่วนในประเทศที่ยังไม่เจริญประเทศที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับต่ำนั้น สิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงก็คือ การพัฒนาบุคคล ซึ่งเป็นประชากรของประเทศให้เป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเป็นประการแรกรวมทั้งการพัฒนาคุณภาพด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไป เพื่อช่วยให้ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศเป็นผู้ที่มีจริยธรรมและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุขมีรูปแบบการคิดและค่านิยมที่จะช่วยเหลือสังคมและผู้อื่นเสมอ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เมื่อปรากฏอยู่ในประชากรของประเทศย่อมทำให้สังคมนั้นประเทศนั้นมีความเจริญก้าวหน้าไปด้วย

ส่วนผลเสียของการขาดจริยธรรมของบุคคลที่มีต่อสังคมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือ ทำให้สังคมนั้นเกิดปัญหาสังคมอย่างมากมาย ปัญหาสังคมนี้เป็นปัญหาใหญ่ระดับประเทศ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะกระทบกระเทือน สถาบัน องค์การ ทางสังคมต่าง ๆ โดยทั่วไปและจะกระทบกระเทือนคนส่วนใหญ่ในสังคมคือก่อความเดือดร้อนให้กับคนส่วนมาก นอกจากนั้นการขาดจริยธรรมของบุคคลยังก่อให้เกิดผลเสียอีกประการหนึ่งคือทำให้ระบบของสังคมเสื่อมลง เช่น ครอบครัว โรงเรียน หน่วยงานทางศาสนา เป็นต้น โดยที่หน่วยงานทางสังคมเหล่านี้ไม่สามารถปฏิบัติตามบทบาทหรือหน้าที่ได้อย่างเต็มที่และสมบูรณ์หรืออย่างควรที่จะเป็นได้ ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลที่เป็นสมาชิกของหน่วยงานทางสังคมเหล่านี้ไม่ประพฤติตามกฎระเบียบของสังคม ไม่มีระเบียบวินัย ไม่ทำตามบทบาทหน้าที่ของตนซึ่งผลของการขาดจริยธรรมเหล่านั้นได้ปรากฏให้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบต่าง ๆ ในประเทศ ผู้เขียนเห็นว่านักการศึกษาไทยหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญในด้านนี้มาเป็นเวลานานมาก แต่ก็ถูกเพิกเฉยจากการเพิกเฉยของคนในสังคม ผู้บริหารประเทศและผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละระดับทำให้บุคคลในสังคมทุกเพศ ทุกวัย มองข้ามความสำคัญของจริยธรรมประพฤติตนตามใจตนเอง ขาดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน นำมาซึ่งความเห็นแก่ตัวและเป็นบุคคลที่สร้างปัญหาให้กับสังคมในทุก ๆ ด้าน อย่างเช่นความสับสนวุ่นวายในสังคมไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจึงมีการปฏิรูประบบในสังคมใหม่ทุกระบบ เพื่อปรับโครงสร้างของสังคมให้บุคคลในสังคมประพฤติปฏิบัติตามหลักของจริยธรรม เมื่อประชาชนในประเทศทุกระดับมีจริยธรรมสูงจะทำให้ประเทศนั้นมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ทำให้บุคคลในประเทศนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในกฎเกณฑ์และระเบียบวินัยทางสังคมเคารพนับถือซึ่งกันและกัน

2. ทำให้บุคคลในประเทศนั้นมีแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปราศจากการทะเลาะวิวาทซึ่งกันและกัน
3. ทำให้บุคคลในประเทศนั้น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขในชีวิต
4. ทำให้ประเทศนั้นปราศจาก อาชญากร คนโรคจิต บุคคลที่มีปัญหาทางพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ
5. ทำให้ประเทศนั้นสามารถพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็ว บนพื้นฐานของประชากรที่มีคุณภาพในด้านลักษณะนิสัยทางจริยธรรมที่อยู่ร่วมกัน

ดังนั้นจริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองความสงบสุขขึ้นในสังคมและสมาชิกของสังคม การที่จะปฏิบัติให้เป็นเช่นนั้นได้ผู้ปฏิบัติต้องรู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด การปฏิบัติตามจริยธรรมจึงต้องประกอบกันทั้งความรู้สึกทางจิตใจ และการปฏิบัติทางกายควบคู่กันไป

แม้ว่าในปัจจุบันนี้เราจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในทันที แต่เราสามารถป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเกิดขึ้นซ้ำอีกได้ โดยการเตรียมบุคคลสู่สังคมอนาคตด้วยการปลูกฝังลักษณะนิสัยทางจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัยตั้งแต่แรกเริ่ม อันเป็นการวางรากฐานทางด้านจริยธรรมที่สำคัญมากสำหรับบุคคลในสังคมอนาคต เนื่องจากเด็กปฐมวัยเป็นวัยของการเริ่มออกสู่สังคมภายนอก เด็กจะมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัวของเด็กเอง ซึ่งการปฏิสัมพันธ์นี้จะทำให้เด็กเรียนรู้และปรับตัวสู่สังคมภายนอก การได้รับการปลูกฝังจริยธรรมที่ถูกต้องเหมาะสมจะช่วยให้เด็กเลือกปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมที่สังคมต้องการและยอมรับ และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันจากสภาพแวดล้อมที่เลวร้ายได้ด้วยตัวของเด็กเอง

องค์ประกอบทางจริยธรรม

องค์ประกอบทางจริยธรรม บราวน์ (Brown, 1965, p. 411) ได้ให้ทัศนะได้สอดคล้องกับโครงการวิจัยทางการศึกษาจริยธรรมไทย ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (กรมวิชาการ, 2523, หน้า 3) ซึ่งได้จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมไว้ 3 มิติ ดังนี้

1. มิติของความรู้ (Knowledge) คือความเข้าใจเหตุผลของความถูกต้องดีงาม ความสามารถในการตัดสินใจแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด โดยใช้ความรู้ความเข้าใจทางจริยธรรมในการประเมินตัดสินว่า พฤติกรรมใดดี ถูกและควร พฤติกรรมใดไม่ดี ไม่ถูกหรือไม่ควร เป็นต้น

2. มิติของความรู้สึก (Feeling) เป็นส่วนประกอบของอารมณ์ความรู้สึก ได้แก่ ความพึงพอใจ ความเลื่อมใส ศรัทธา ความนิยมยินดีที่จะรับและนำจริยธรรมนั้น ๆ มาเป็นแนวปฏิบัติ

3. มิติด้านความประพฤติ (Conduct) เป็นส่วนของการแสดงพฤติกรรมต่อตนเองต่อผู้อื่น หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถแสดงออกให้เห็นว่า ถูกหรือไม่ถูก ควรหรือไม่ควรเพียงใด

ส่วนควงเดือน พันธุมนาวัน (2524, หน้า 2-3) ได้แบ่งองค์ประกอบทางจริยธรรมของ มนุษย์ออกเป็น 4 ประการ คือ

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ในสังคมของตนนั้นถือว่าการกระทำ ชนิดใดดีควรกระทำ และการกระทำชนิดใดไม่ดีควรควรงเว้น ลักษณะพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสม หรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด ความรู้เชิงจริยธรรมหรือความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางสังคมนี้ขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษา และพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลด้วย โดยปกติในช่วงอายุ 2-10 ปี จะได้รับการปลูกฝังค่านิยมเหล่านี้เป็นพิเศษ

2. ทักษะจิตจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิง จริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทักษะจิตเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วน มากจะสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมนั้น แต่บุคคลบางคนในสถานการณ์ปกติอาจมีทัศนคติต่าง ๆ ไป จากค่านิยมของสังคมก็ได้ ทักษะจิตเชิงจริยธรรมของบุคคลมีความกว้างขวางกว่าความรู้เชิง จริยธรรมของบุคคล เพราะทัศนคตินั้นรวมถึงความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน ฉะนั้นทัศนคติอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ เมื่อความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้นได้เปลี่ยนไปแล้ว

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือก ที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวมานี้จะแสดงให้เห็นเหตุจูงใจหรือแรงจูง ใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่าบุคคล ผู้มีจริยธรรมในระดับแตกต่างกันอาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ นักทฤษฎีพัฒนาการทาง จริยธรรม คือ เพียเจต์ และโคลเบอร์เกอร์ ได้ใช้การอ้างเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นเครื่องแสดงถึงพัฒนา การด้านจริยธรรมของบุคคลนั้นด้วย คือพัฒนาการด้านสติปัญญาและอารมณ์และจะมีความ สัมพันธ์กับพัฒนาการ ด้านอื่น ๆ ของบุคคลด้วย

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรือควงเว้นการแสดงที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมซึ่งเป็น การกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุนมีหลายประเภท เช่น การเสียสละเพื่อส่วนรวม การ ช่วยเหลือ ผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น นอกจากนี้พฤติกรรมเชิงจริยธรรมอีกพวกหนึ่ง คือพฤติกรรม ในสถานที่เข้าชวนใจหรือในสภาพที่ยั่วให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เช่น การโกงสิ่งของเงินทอง หรือคะแนนและการกล่าวเท็จ เป็นต้น ซึ่งอาจรวมเรียกว่าพฤติกรรมเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ ซึ่ง ผู้มีจริยธรรมสูงย่อมควงเว้นการกระทำพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่ บุคคลให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการกระทำในทางที่ดีและเลวของบุคคลนั้น

ส่งผลโดยตรงต่อความสุขและความทุกข์ของสังคม การศึกษาด้านอื่น ๆ ของจริยธรรมจึงเป็นเพียงเพื่อให้เข้าใจและสามารถทำนายพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ของบุคคลเท่านั้น

จากความที่กล่าวมาจะเห็นว่าองค์ประกอบของจริยธรรม ประกอบด้วยองค์ประกอบของความรู้สึกรู้หรือทางปัญญาเป็นความเชื่อหรือในทัศนะเกี่ยวกับจริยธรรมมีการประเมินความถูกต้องว่าดีหรือไม่ดีควรหรือไม่ควร องค์ประกอบทางอารมณ์ความรู้สึกเป็นเรื่องของความชอบหรือไม่ชอบพอใจหรือไม่พอใจหรือ ที่เรียกว่าทัศนคตินั่นเอง สำหรับองค์ประกอบทางพฤติกรรมเป็น การกระทำหรือประพฤติดนของบุคคลในการตัดสินใจและกระทำออกมาเป็นพฤติกรรมที่ตัดสินใจได้ว่าดีหรือไม่ดี ถูกหรือไม่ถูกไม่ควร เป็นต้น

ทฤษฎีการพัฒนาลักษณะนิสัยทางจริยธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2540 อ้างถึงใน ชีรพร กุลนันทน์, 2544, หน้า 10-11) ได้สรุปทฤษฎีทางจริยธรรมไว้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมตามแนวสังคมวิทยา

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสังคมมีส่วนในการกล่อมเกลา (Socialization) มนุษย์ตามภาวะของสภาพแวดล้อมเป็นกระบวนการหรือวิถีทางที่บุคคลเรียนรู้ ด้านความรู้ ค่านิยม บทบาท หน้าที่ที่เหมาะสมกับตน สังคมจะโน้มนำให้เกิดการปฏิบัติตาม วิธีของกลุ่มตามความสมัครใจโดยผ่านทางบิดามารดา ครู เพื่อนและสื่อมวลชนโดยใช้หลักการอบรมเลี้ยงดู ตัวอย่างและการเลียนแบบ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

2. ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมที่เป็นการเรียนรู้ของบุคคล

การเรียนรู้ของบุคคลสามารถใช้หลักการเชื่อมโยง การเลียนแบบพฤติกรรมและการหยั่งรู้ทางสังคม เกิดการเรียนรู้ เกิดความเข้าใจและยอมรับค่านิยม คุณธรรม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จนเกิดอารมณ์และความรู้สึกคล้อยตาม ซึ่งนำไปสู่การกระทำ ได้แก่ ทฤษฎีการหยั่งรู้ทางสังคม

3. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมโดยเน้นลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม

ส่งเสริมด้านสติปัญญา ประสบการณ์ทางสังคม การตัดสินใจ โดยใช้หลักการด้วยวิธีต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ได้แก่ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

3.1 ทฤษฎีอิทธิพลของสังคม มีลักษณะและพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเป็นลักษณะทางจริยธรรม โดยมีหลักการพัฒนาจริยธรรมเป็นการอบรมเลี้ยงดู อิทธิพลของเพื่อน สื่อมวลชน ตัวอย่างและการเลียนแบบ

3.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ของบุคคล มีลักษณะทางจริยธรรมซึ่งเป็นการมีความรู้ใน ค่านิยม คุณธรรมการเกิดอารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมทางจริยธรรม โดยใช้หลักการเสริมแรง หลักการเชื่อมโยง การเลียนแบบพฤติกรรมและหลักการหยั่งเห็น

3.3 ทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรมจะมีลักษณะทาง จริยธรรมในการตัดสินใจ โดยใช้หลักการที่เหมาะสม (เหตุผลเชิงจริยธรรม) ซึ่งมีหลักการพัฒนา จริยธรรมด้วยหลักการให้เกิดความขัดแย้งในความคิดแล้วในเหตุผลขั้นสูง

หลักในการส่งเสริมก็มีแนวคิดที่ต่างกันด้วย ดังนั้นครูปฐมวัยและผู้ที่เกี่ยวข้องควรจะมี ความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีทางจริยธรรมของแต่ละกลุ่ม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจ เลือก หลักในการส่งเสริมจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัยได้ ครูและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัยควรมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีทางจริยธรรม

กนกพรรณ บุญธรรม (2540, หน้า 18-23) ได้ทำการศึกษาจริยธรรมที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมของบุคคล ดังนั้นทฤษฎีทางจิตวิทยาจึงสามารถนำมาศึกษาและอธิบายได้อย่าง เหมาะสม ซึ่งได้แก่ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้และทางสังคม (Social Learning Theory) ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Development Theory) ทฤษฎีการกระแ่งค่านิยม (The Theory of Values Clarification) ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification Theory) และทฤษฎีอื่น ๆ

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

นักจิตวิทยาในกลุ่มจิตวิเคราะห์พยายามค้นคว้าทฤษฎีที่จะอธิบายพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของ มนุษย์รวมถึงด้านจริยธรรมด้วย นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มี ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เป็นผู้นำ กลุ่ม ฟรอยด์ เชื่อว่า บุคลิกภาพของมนุษย์จะพัฒนาขึ้นจากพลังงานทางจิตที่เรียกว่า อิด (Id) อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Superego) ตามลำดับ อิดเป็นสิ่งที่ติดตัวมารมาตั้งแต่เกิด และจะผลักดันให้ เด็กสนองความต้องการตามสัญชาตญาณ ในขณะที่ตัวอีโก้ก็กระตุ้นให้แสวงหาความสุขให้ตนเอง ด้วย แต่อาศัยการทำงานของอิดอย่างเดียว บางครั้งก็ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ อีโก้ จึงพัฒนาขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการคิด และวางแผนตอบสนองความต้องการ โดยการปรับตัวให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมที่เป็นจริง ครั้นต่อมาเมื่อเด็กมีอายุประมาณ 3-6 ปี ซูเปอร์อีโก้จึงเริ่มพัฒนาขึ้นมา เพื่อควบคุมระบบจริยธรรมในตัวบุคคล ทำให้บุคคลได้รับการถ่ายทอดค่านิยมและมาตรฐาน ทางจริยธรรมของสังคม โดยผ่านกระบวนการเลียนแบบผู้อบรมเลี้ยงดู ซึ่งโดยมากก็คือ พ่อ แม่ นั้นเอง (ธีระพร อูวรรณโณ, 2528)

จากการศึกษาตามแนวนี้ จะพบว่า จริยธรรมควรเริ่มปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กและบุคคลจะเป็น ผู้มีจริยธรรมได้จะต้องขึ้นอยู่กับคุณธรรมของแต่ละบุคคล และการได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่ถูกต้อง

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ได้แก่ ทฤษฎีของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura)

นักจิตวิทยาชาวแคนาดา ตามทฤษฎีของแบนดูรา การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งจะเกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับโดยตรงและอีกส่วนหนึ่งจะเกิดจากการสังเกตตัวแบบซึ่งมี 3 ประเภท คือ ตัวแบบจริง ได้แก่ตัวแบบที่แสดงพฤติกรรมจริงให้เห็นตัวแบบสัญลักษณ์ ได้แก่ ตัวแบบในโทรทัศน์ ภาพยนตร์หรือรูปภาพต่าง ๆ และตัวแบบประเภทสุดท้าย ได้แก่ คำบอกเล่า หรือ การบันทึก ซึ่งจะปรากฏในรูปของคำพูดหรือข้อเขียนต่าง ๆ ผลจากประสบการณ์ตรง และการสังเกตตัวแบบทั้ง 3 ประเภทดังกล่าว จะทำให้เกิดการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับเหตุการณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากพฤติกรรม ทำให้สามารถคาดหวังได้ถึงวิธีที่จะนำผลที่พึงปรารถนามาสู่ตน และในขณะที่เดียวกันก็มองเห็นวิธีการที่จะหลีกเลี่ยงผลที่เลวร้ายต่าง ๆ การคิดในเชิงประเมินเช่นนี้จะนำไปสู่การตัดสินใจที่จะทำพฤติกรรมต่าง ๆ และนำไปสู่การตั้งมาตรฐานการประพฤติดำเนินการตามตนเอง ตลอดจนการควบคุมตนเองให้ปฏิบัติตามมาตรฐานนั้น (ชัยพร วิชชาวุธ, 2531)

จากการศึกษาจริยธรรมตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมจะพบว่า การพัฒนาจริยธรรมให้แก่นักเรียนจะต้องใช้วิธีการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยการสร้างเงื่อนไขให้นักเรียนประสบด้วยตนเอง หรือการให้เห็นตัวอย่างหรือการบอกกล่าวอบรมให้นักเรียนเกิดความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนรู้จักควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและแสดงออกเฉพาะพฤติกรรมที่เหมาะสม

ทฤษฎีการพัฒนาทางสติปัญญา (Cognitive Development Theory)

นักจิตวิทยาผู้นำในกลุ่มนี้ คือ ลอเรนซ์ โคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg) โคลเบอร์กเชื่อว่าจริยธรรมหรือความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจความถูกต้องของการกระทำ มิได้เกิดจากการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) แต่เกิดจากการคิดไตร่ตรองตามเหตุผลของแต่ละบุคคล และเนื่องจากการเกิดไตร่ตรองตามเหตุผลขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งผูกพันกับอายุของบุคคลจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมจากขั้นที่ต่ำไปสู่ขั้นที่สูงกว่าทีละขั้น ไม่มีการย้อนกลับและไม่มีการเร่งขึ้น

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) ได้แบ่งการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของมนุษย์ออกเป็น 3 ระดับ 6 ขั้น คือ

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรมของตนเอง (Preconvention Level) ระดับนี้ บุคคลจะเลือกตัดสินใจกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น มักพบในเด็กอายุ 2-10 ปี ในระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้น

ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังหลบหลีกการลงโทษ

ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัล และการแลกเปลี่ยน

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) ระดับนี้บุคคลจะเลือกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยของตน ทำตามกฎหมาย หรือทำตามกฎเกณฑ์ของศาสนา รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา แสดงบทบาททางสังคมได้ มักพบในช่วง 10-16 ปี ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้น

ขั้นที่ 3 การทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ คล้อยตามผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อน

ขั้นที่ 4 การทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม บุคคลจะรับรู้บทบาทและหน้าที่ของคนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ระดับที่ 3 ขั้นที่ทำตามคำมั่นสัญญา (Post Conventional Level) ระดับนี้บุคคลจะเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก เคารพในสิทธิของผู้อื่นควบคุมบังคับใจตนเองได้ พบในช่วงอายุ 16 ปีขึ้นไป ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้น

ขั้นที่ 5 การมีเหตุผลและเคารพตนเอง ใช้สัญญาสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 6 การยึดอุดมคติสากล ทำความดีเพื่อความดี มีจิตใจกว้างขวาง

จากการศึกษาจริยธรรมตามแนวทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา จะพบว่า จริยธรรมของบุคคลย่อมมีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสติปัญญา เพราะบุคคลที่มีอายุน้อยกว่ามีโอกาสแห่งการเรียนรู้ทางจริยธรรมมากขึ้นด้วย และการพัฒนาทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามลำดับขั้น โดยพัฒนาการขั้นต่ำ และยุ่งยากน้อยกว่า ต้องเป็นสิ่งที่จำเป็นและต้องเกิดขึ้นก่อนขั้นสูง ๆ ขึ้นไป

ทฤษฎีการกระจ่างค่านิยม (The Theory of Values Clarification)

ผู้นำเสนอทฤษฎีนี้ คือ รัท ฮาร์มิน และไซมอน (Rath, Harmin & Simon อ้างถึงใน ชัยพร วิชชาวุธ, 2531) โดยใช้แนวคิดของทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) ที่มีหลักการว่าความถูกต้องดีงาม มิได้ขึ้นอยู่กับหลักการที่แน่นอนแต่จะแปรผันตามบุคคล และสภาพการณ์ต่าง ๆ ในหลักการของทฤษฎีการกระจ่างค่านิยมจะไม่กำหนดจริยธรรมที่จะปลูกฝัง มีการยอมรับ การตัดสินใจ ความรู้สึก และค่านิยมที่เลือกแล้วของผู้เรียนอย่างไม่มีเงื่อนไข โดยครูมีหน้าที่ในการปลูกฝังค่านิยม คือ การชี้นำ หรือการจัดการให้มีการชี้นำโดยการตั้งคำถามเพื่อให้นักเรียนเกิดการถกเถียงกันว่า ความเชื่อทัศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึกของตนที่มีต่อสิ่งหนึ่ง ๆ นั้นเป็นไปตามเกณฑ์ 7 ประการของกระบวนการของค่านิยมหรือไม่ กล่าวคือ

1. เกิดจากการเลือกของตนอย่างอิสระ หรือเปล่า
2. ได้พิจารณาทางเลือกอื่น ๆ หรือเปล่า
3. ได้พิจารณาผลของทางเลือกต่าง ๆ หรือเปล่า

4. มีความภาคภูมิใจหรือยินดีในสิ่งที่ตนเลือกหรือเปล่า
5. จะยืนยันการตัดสินใจเลือกของตนอย่างเปิดเผยหรือไม่
6. จะทำตามที่ตนตัดสินใจเลือกหรือไม่
7. จะกระทำซ้ำหรือไม่

จากการศึกษาจริยธรรมตามแนวทฤษฎีการกระจำจ้านิยม จะพบว่า ในการที่จะปลูกฝังจริยธรรมให้แก่บุคคลนั้น ไม่ควรจะไปกำหนดตัวจริยธรรมให้แต่ควรจะใช้คำพูด คำถาม เพื่อกระตุ้นให้บุคคลนั้นได้เกิดความคิดใคร่ครวญ และตัดสินใจในที่จะกระทำพฤติกรรมนั้น ๆ ด้วยตัวของเขาเอง โดยไม่มีการชักจูงจากผู้ใด

ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification Theory)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้ คือ สกินเนอร์ (Skinner, 1938 อ้างถึงใน อารณ พุกกะมาน, 2528, หน้า 46) ทฤษฎีนี้ประยุกต์มาจากทฤษฎีการวางเงื่อนไข กระมวิบาก (Operant Conditioning) ที่อธิบายหลักการเรียนรู้ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนได้โดยอาศัยหลักการปรับพฤติกรรม ซึ่งจะเจาะจงเฉพาะกระบวนการเรียนรู้แบบกระทำ อันเป็นการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างผลกรรมที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก จะมีผลในการกำหนดถึงการแสดงพฤติกรรมนั้นในอนาคต วิธีการของทฤษฎีนี้ ตั้งอยู่บนรากฐานความเชื่อว่า พฤติกรรมของคนเราถูกควบคุมโดยเงื่อนไข การเสริมแรง และเงื่อนไขการลงโทษ วิธีการพัฒนาจริยธรรมตามความคิดของทฤษฎีนี้ หากต้องการลดพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขเพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นไม่ได้รับแรงเสริม

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมสำหรับคนไทย

เป็นทฤษฎีใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2538, หน้า 27-29) ได้เสนอว่า ถ้าเปรียบพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนดี คนเก่ง เหมือนผลไม้บนต้น ใหญ่ หวานอร่อย ลำต้น ราก จะต้องสมบูรณ์ ลักษณะทางจิตใจ 5 ประการ จึงเปรียบเสมือนต้นไม้จริยธรรม ซึ่งเป็นสาเหตุของพฤติกรรมลักษณะทางจิตใจ 5 ประการ คือ

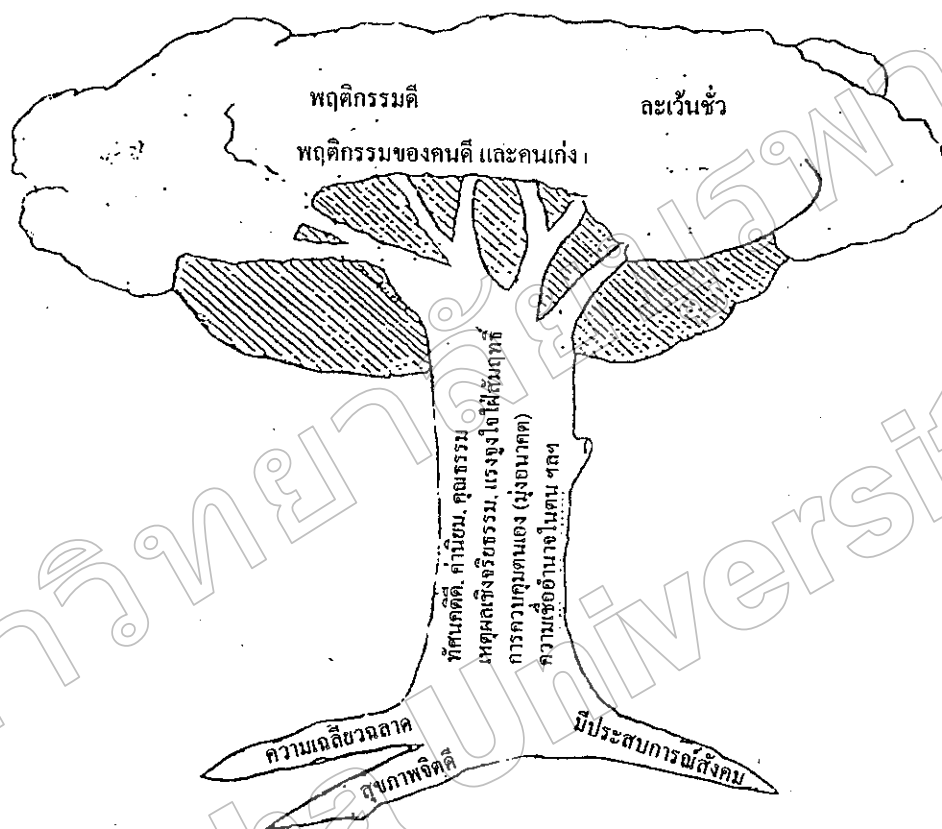
1. ทศนคติ คุณธรรม ค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนดี คนเก่ง
2. เหตุผลเชิงจริยธรรมหรือการเห็นแก่ผู้อื่น ส่วนรวม และหลักสากล มากกว่าเห็นแก่ตัว
3. ลักษณะมุ่งอนาคต สามารถคาดการณ์ไกลและสามารถควบคุมให้ออกได้ รอได้อย่างเหมาะสม
4. ความเชื่ออำนาจของตนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วจะต้องได้รับโทษ
5. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์หรือความมุ่งมั่นบากบั่น พินฟ้าอุปสรรคจนประสบความสำเร็จ

ตามเป้าหมาย

พฤติกรรมของคนดี คนเก่ง จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีลักษณะพื้นฐานทางจิต ซึ่งเปรียบเสมือนรากสำคัญของต้นไม้ที่ช่อใบหาอาหาร มาเลี้ยงต้นไม้ได้อย่างเต็มที่หรือขาดแคลน ลักษณะพื้นฐานทางจิต มี 3 ประการ คือ

1. สติปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาด เหมาะสมกับอายุ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็มีความสามารถทางความคิดที่เป็นนามธรรมขั้นสูงได้
2. ประสบการณ์ทางสังคม หมายถึง การเข้าใจมนุษย์ และสังคม รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา
3. มีสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งหมายถึง การมีความวิตกกังวลน้อย หรือในปริมาณที่เหมาะสมกับเหตุการณ์

ลักษณะพื้นฐานทางจิตทั้ง 3 ประการนี้เป็นสาเหตุสำคัญของการพัฒนาลักษณะทางจิตใจ 5 ประการที่ลำดับ และพฤติกรรมของคนดี คนเก่ง ซึ่งเป็นผลไม่บนต้น ในทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม นั้นมีลักษณะทางจิตใจ และพฤติกรรมที่จะต้องเสริมตั้งแต่วัยเด็ก 2 ขวบ ขึ้นไป ควรพัฒนาการฝึกให้กระทำพฤติกรรมที่ดีงามจนติดเป็นนิสัย

ภาพที่ 2 ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมแสดงลักษณะพื้นฐานและองค์ประกอบทางจิตใจที่จะนำไปสู่พฤติกรรมทางจริยธรรม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2538)

พัฒนาการทางลักษณะนิสัยทางจริยธรรมของมนุษย์

ซีรพร กุลนันทน์ (2544, หน้า 25) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมลักษณะนิสัยทางจริยธรรมมีลักษณะสำคัญที่ต่างไปจากพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิด พฤติกรรมลักษณะนิสัยทางจริยธรรมเป็นพฤติกรรมด้านความรู้หรือด้านคุณลักษณะนิสัย ซึ่งแตกต่างจากขั้นพัฒนาการของพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิด ซึ่ง วิลเลก กันทรพัย และไทย ทิพย์สุวรรณกุล (2535, หน้า 765-768) ได้กล่าวถึง พฤติกรรมด้านคุณลักษณะมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับอารมณ์หรือความรู้สึก (Feeling/ Emotion) การแสดงออกของพฤติกรรมนี้มีอยู่ในทุก ๆ คน และอาจเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วตามเงื่อนไขหรือสถานการณ์แวดล้อม พฤติกรรมที่แสดงออกมีทั้งเป็นธรรมชาติหรือเป็นการเสแสร้งตามเจตนาของผู้แสดง ดังนั้นในการประเมินหรือสังเกตพฤติกรรมของบุคคลในด้านนี้ จะต้องพยายามประเมินเฉพาะพฤติกรรมที่แสดงออกจริง ๆ ตามธรรมชาติ เท่านั้น

2. เป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว (Typical) บุคคลแต่ละคนจะมีลักษณะการแสดงออกของพฤติกรรมเฉพาะตัว ไม่อาจลอกเลียนหรือถ่ายทอดสู่กันได้ง่าย ๆ และเมื่อบุคคลพัฒนาไปจนถึงขั้นสูงสุดของการพัฒนาแล้ว จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากจะเปลี่ยนแปลงในเวลาอันสั้น เพราะได้กลายเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลนั้นไปแล้ว การจะตัดสินความถูกหรือผิดของพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งนั้น จะไม่สามารถทำได้ในทันที นอกจากจะตัดสินโดยใช้ เกณฑ์ปกติหรือมาตรฐานของกลุ่มสังคม ที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ เพื่อหาข้อสรุปว่าการแสดงพฤติกรรมนั้นเป็นที่พึงปรารถนาในสังคมหรือไม่เท่านั้น เมื่อสังคมเปลี่ยนไปหรือต่างสังคมกันเกณฑ์ปกติหรือมาตรฐานย่อมเปลี่ยนไป ผลการตัดสินว่าเป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนาหรือไม่ ก็อาจเปลี่ยนไปได้เช่นกัน

3. เป็นพฤติกรรมที่มีทิศทางของการแสดงออก (Direction) ทิศทางของการแสดงออกของพฤติกรรมมีสองทาง คือ พฤติกรรมทิศทางบวก เช่น รัก ขยัน ซื่อสัตย์ ฯลฯ และพฤติกรรมทิศทางลบ เช่น เกลียด ขี้เกียจ คดโกง ฯลฯ โดยทั่วไปพฤติกรรมทิศทางบวกจะเป็นที่พึงปรารถนากว่าพฤติกรรมทางลบ แต่ในบางครั้งสังคมก็ต้องการพฤติกรรมทิศทางลบ เช่น เกลียดคอบาษมุข ไม่ชอบเที่ยวเตร่ รังเกียจความสกปรก เป็นต้น

4. เป็นพฤติกรรมที่มีระดับความเข้ม (Intensity) พฤติกรรมของบุคคลอาจแตกต่างกันได้ตามความเข้ม เช่น รักมาก ขยันมาก ขยันน้อย ซื่อสัตย์มาก ซื่อสัตย์น้อย เมตตามาก เมตตาน้อย ดังนั้น แม้ว่าบุคคล 2 คนจะมีความรู้สึกหรืออารมณ์ในขณะใดขณะหนึ่งเหมือนกันหรือมีลักษณะประจำตัวเช่นเดียวกัน ก็อาจแตกต่างกันในด้านระดับความเข้มของอารมณ์ ลักษณะเช่นนี้เปรียบได้กับพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิด ที่มีรู้มาก รู้น้อย เข้าใจมาก เข้าใจน้อย

5. เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยมีเป้า (Target) บุคคลจะเกิดความรู้สึกหรืออารมณ์ขึ้นมาลอย ๆ ไม่ได้จะต้องมีเป้าเสมอ เป้านี้อาจเป็นคนหรือสัตว์หรือสิ่งของหรือสถานะใด ๆ ก็ได้ เช่น บุคคลจะเกิดอารมณ์รัก เกิดความขยัน เกิดความขี้เกียจขึ้นมาลอย ๆ ไม่ได้จะต้องมีเป้าหมาย เช่น รักเพื่อน รักคู่รัก ขยันทำงานบ้าน ขยันเรียน ขี้เกียจดูหนังสื่อ และเมื่อเปลี่ยนเป้าแล้วความรู้สึกหรืออารมณ์นั้นอาจจะเปลี่ยนได้ทั้งทิศทางหรือความเข้ม เช่น รักเพื่อนถ้าเปลี่ยนจากเพื่อนคนหนึ่งเป็นอีกคนหนึ่งอาจเปลี่ยนจากรักมากเป็นรักน้อย หรือแม้แต่ว่าเปลี่ยนจากรักเป็นเกลียดก็ได้

จากลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้พฤติกรรมด้านความรู้สึก มีความแตกต่างจากพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิดเป็นอย่างมาก และนอกจากนี้ยัง มีผลทำให้แนวทางการพัฒนาและประเมินพฤติกรรมด้านนี้แตกต่างกับพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิดไปด้วย

ระดับขั้นของการพัฒนาของพฤติกรรมด้านคุณลักษณะ

สุพัตรา เทียมอุดม (2536, หน้า 11-13) ได้ทำการศึกษาระดับขั้นพัฒนาของพฤติกรรมด้านความรู้สึกหรือด้านคุณลักษณะ ของเบนจามิน เอส. บลูม (Benjamin S. Bloom) มี 5 ขั้นด้วยกัน คือ

1. ขั้นรับรู้ (Receiving) จัดเป็นพัฒนาการขั้นแรกในด้านนี้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนตื่นตัวรับรู้ต่อสิ่งเร้าที่ปรากฏหรือมีกระทบต่อประสาทสัมผัสของเขา เขาจะเริ่มมีความตั้งใจ รับรู้สิ่งเร้าที่แน่นอนเฉพาะอย่าง สามารถเก็บเรื่องราวต่าง ๆ ได้ถูกต้องและเพียงพอ ซึ่งแบ่งออกเป็นขั้นย่อย ๆ ดังนี้

1.1 ขั้นรู้ตัว ได้แก่ การตั้งข้อสังเกต รับรู้ความแตกต่างของสิ่งเร้าที่มีกระทบ เช่น รับรู้ความแตกต่างของภาพ เสียง รูปร่าง เหตุการณ์ต่าง ๆ

1.2 ขั้นตั้งใจรับ ได้แก่ การมีความตั้งใจฝักใฝ่ต่อสิ่งเร้าเฉพาะอย่างเริ่มสะสมความรู้หรือประสบการณ์ในสิ่งเร้าเฉพาะอย่างนั้นแล้วนำมารวมกัน หรือยอมรับเพื่อปฏิบัติ

1.3 ขั้นเลือกสรรสิ่งที่รับมา ได้แก่ การเลือกรับเฉพาะอย่าง สนใจอ่านเฉพาะเรื่อง หรือเลือกตอบคำตอบเฉพาะบางคำถาม

2. ขั้นตอบสนอง (Responding) เป็นพัฒนาการขั้นสูงขึ้นสูงขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ในขั้นนี้ผู้เรียนจะไม่เพียงรับรู้สิ่งเร้าเลย ๆ แต่จะเริ่มมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น เป็นความปรารถนาที่ผู้เรียนจะนำตนเองเข้าไปผูกพันกับเรื่องราวกิจกรรมต่าง ๆ ในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ๆ คือ

2.1 ขั้นยินยอมในการตอบสนอง ขั้นนี้เป็นขั้นยอมทำตามแต่ก็มีได้ด้วยความปรารถนามากนัก เขาตอบสนองแต่ไม่ยอมรับอย่างเต็มที่ที่มีความจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้น นั่นคือเป็นการยินยอมปฏิบัติตามหลักการหรือกฎเกณฑ์ที่ได้รับรู้มา เป็นการยอมรับในสิ่งที่เขาได้รับรู้มา

2.2 ตั้งใจในการตอบสนอง เป็นขั้นที่ผู้เรียนยอมรับที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างสมัครใจ อย่างอาสาที่จะแสดงออกมาก็ใช่เป็นเพราะกลัวการถูกทำโทษในรูปแบบใด ๆ แต่เป็นความตั้งใจกระทำของเขาเอง ความรู้สึกด้านทานหรือแสดงออกอย่างไม่สู้ตั้งใจจะถูกแทนที่ด้วยการเลือกที่จะแสดงออก เลือกที่จะทำด้วยตัวของเขาเอง

2.3 ขั้นพึงพอใจตอบสนอง ขั้นนี้มีองค์ประกอบเพิ่มขึ้นจากขั้นตั้งใจตอบสนองกล่าวคือ เป็นการตอบสนองอย่างเต็มใจ พึงพอใจ เกิดความเพลิดเพลิน มีความสุขสนุกสนานในการตอบสนองด้วย

3. ขั้นเห็นคุณค่า (Valuing) ขั้นตอนนี้เป็นความรู้สึกที่ผู้เรียนมีการประเมินเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้รับและตอบสนองในสภาพการณ์ต่าง ๆ นั่นคือผู้เรียนเริ่มเห็นคุณประโยชน์ของสิ่งที่เขารับรู้และสิ่งที่เขาตอบสนองแล้ว ไม่ใช่เพียงแต่รับรู้หรือตอบสนองไปตามกฎเกณฑ์หรือข้อปฏิบัติที่รับมาเฉย ๆ จะเริ่มยอมรับว่าสิ่งใดมีค่า มีความหมายต่อเขาและสิ่งใดไม่มีค่าไม่มีความหมายต่อเขา ในขั้นตอนนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ๆ คือ

3.1 ขั้นยอมรับคุณค่า คือการสนองตอบให้คุณค่าอย่างสม่ำเสมอต่อสิ่งของวัตถุหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ซ้ำ ๆ ในทิศทางเดียวกัน เพิ่มจำนวนความถี่ความเฉพาะเจาะจงสูงขึ้น แม้ว่าจะไม่ถาวรก็ตาม

3.2 ขั้นชมในคุณค่า ในระดับนี้หมายถึงการแสดงความรู้สึกภายในที่ลึกซึ้งในเรื่องคุณค่านั้น ๆ คือไม่เพียงแต่ยอมรับแต่ยังเลยไปถึงการตั้งใจแสดงออกที่จะชักจูง ช่วยเหลือ สนับสนุน ร่วมผูกพันกันอีกด้วย

3.3 ขั้นยอมรับคุณค่าอย่างเชื่อมั่น การยอมรับในระดับนี้มีความแน่นอนจึงเกิดจากศรัทธา ยึดมั่นในเรื่องราวและความเรียงนั้นว่า ควรจะทำตามและพยายามหาโอกาสแสดงออก หว่านล้อม ได้แย้ง พยายามให้คนอื่นเปลี่ยนใจเห็นด้วยและทำตามอย่างจริงจัง

4. ขั้นการจัดระบบ (Organizing) เมื่อผู้เรียนพัฒนาคุณลักษณะมาถึงขั้นนี้หมายความว่า เขาจะพยายามปรับตัวเองให้เข้ากับคุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่เขายอมรับและเห็นคุณค่านั้น เขาจะพยายามพิจารณาสัมพันธ์ระหว่างค่านิยม ที่เขาเห็นคุณค่าหลายอย่างพร้อม ๆ กัน แล้วจัดคุณค่าต่าง ๆ เหล่านั้นเข้าเป็นระบบ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าเข้าด้วยกัน หากจุดเด่น จุดร่วมของคุณค่าที่รับมา ในขั้นนี้แบ่งย่อยเป็น 2 ขั้น ดังนี้

4.1 สร้างความคิดรวบยอดของคุณค่า คือมีการสรุปรวบยอดระหว่างคุณค่าของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เชื่อถือเข้าด้วยกันในลักษณะนามธรรม หรือสร้างมโนทัศน์เพิ่มเติมเปรียบเทียบผสมผสาน ระหว่างสิ่งที่เชื่อถือเชื่อถือเก่าและสิ่งใหม่ ๆ ที่กำลังจะเชื่อถือต่อไป

4.2 จัดเรียงระบบคุณค่า เป็นการจัดเรียงลำดับให้สัมพันธ์ผสมผสานสมดุลย์และกลมกลืนกัน นั่นคือเขาจะพยายามชักนำหลักค่านิยมต่าง ๆ ที่เขายอมรับ จัดลำดับสร้างแผน สร้างกฎเกณฑ์ให้สอดคล้องกับสิ่งที่เขายอมรับ แล้วนำไปใช้กับตัวเองหรือพยายามชักชวนให้ผู้อื่นยอมรับระบบนั้น

5. ขั้นสร้างลักษณะนิสัย (Characterization by a Value or Value Complex) เป็นพัฒนาการขั้นที่สูงต่อจากขั้นจัดระบบ เกิดจากการที่ผู้เรียนได้จัดระบบสำหรับตัวเองเข้ารูปเข้ารอยแล้ว เขาก็จะยึดถือระบบที่จัดนั้นเป็นของตนเอง แล้วปฏิบัติหรือยึดถือต่อไปจนเกิดเป็นการแสดงออกอย่างเคยชิน หมายความว่าเมื่อใดก็ตามที่เขาอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องตอบสนองต่อสิ่งเร้า เขาก็

จะแสดงออกตอบสนองในรูปแบบที่คงเส้นคงวา จนจัดได้ว่าเป็นลักษณะประจำตัวของเขาในที่สุด
ในขั้นนี้แบ่งเป็น 2 ขั้นย่อย คือ

5.1 ขั้นสร้างข้อสรุป ได้แก่ การพยายามปรับปรุงระบบที่เขาพยายามจัดจนอยู่ในขั้น
สมบูรณ์ในตัวเอง คือการพยายามปรับพฤติกรรมของตนเองให้สมบูรณ์พร้อมตามแนวหรือระบบที่
ตนเองต้องการ

5.2 ขั้นสร้างกิจนิสัย ได้แก่ การแสดงออกอย่างสม่ำเสมอจนได้รับการยอมรับจาก
วงการหรือหมู่คณะว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเขา ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่า ได้เกิดคุณลักษณะ
เฉพาะนั้น ๆ ในตัวของเขาเองแล้ว

พัฒนาการทางด้านคุณลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นจะใช้เวลาพัฒนาเป็นระยะเวลานานกว่า
ด้านความรู้ ความคิด และอยู่ในข้อจำกัดของวัย วุฒิภาวะทางอารมณ์ และสภาวะแวดล้อม ช่วงเวลา
การพัฒนาจะเป็นไปตามขั้นตอนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวัย วุฒิภาวะทางอารมณ์ดังกล่าว
สำหรับคุณลักษณะแต่ละอย่างตลอดจนขึ้นกับสภาวะแวดล้อมรอบ ๆ ตัวผู้เรียนด้วย พฤติกรรมด้าน
นี้ไม่อาจเร่งรัดให้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว แบบการกวดวิชาหรือการเรียนลัดได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวการจัดการศึกษาเพื่อช่วยบุคคลให้พัฒนาการทางด้านนี้จึงมิใช่เป็น
ช่วยให้เขาพัฒนาเร็วขึ้นแต่เป็นการช่วยในแนวต่อไปนี้คือ

1. ช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ ไปตามขั้นตอนที่เหมาะสมกับวัย วุฒิภาวะ
ทางอารมณ์และสภาพแวดล้อม

2. ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาคุณลักษณะแต่ละอย่างไปในทิศทางและความเข้ม ที่เหมาะสม
เป็นที่พึงปรารถนาของสังคม ตลอดจนให้ผู้เรียนรู้จักสังเกตความแตกต่างของเป้าหมายและเลือก
ตอบสนองต่อเป้าหมายต่าง ๆ ได้เหมาะสมเป็นที่ปรารถนาของสังคมด้วย

ในด้านลักษณะนิสัยทางจริยธรรม เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมด้านคุณลักษณะนั้น
สังคมมีเกณฑ์แน่นอนชัดเจนในรูปของจริยธรรมซึ่งได้มาจากขนบธรรมเนียมประเพณี และหลัก
ทางศาสนา ดังนั้น การศึกษาจึงต้องช่วยจัดสภาวะสิ่งแวดล้อมและพัฒนาปลูกฝังให้ผู้เรียนมี
พัฒนาการทางด้านนี้ไปในทิศทางและความเข้มแข็งที่สอดคล้องกับหลักจริยธรรมต่าง ๆ ที่สังคม
ยึดถืออยู่แล้วอย่างมั่นคงจนให้เขาเกิดกิจนิสัยที่เป็นที่ยอมรับของสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่

พัฒนาการกับลักษณะนิสัยทางจริยธรรมของเด็กปฐมวัย

ธีรพร กุลนันทน์ (2544, หน้า 30) ได้กล่าวว่า พัฒนาการทางจริยธรรมสำหรับเด็ก
ปฐมวัย เป็นพัฒนาการทางสังคมขั้นพื้นฐานในการที่เด็กปฐมวัยสามารถแสดงพฤติกรรมให้
สอดคล้องกับแบบแผนที่สังคมยอมรับเพื่อการเข้าสังคมได้ ทั้งนี้ นักจิตวิทยาหลายท่าน เช่น เพียเจท์
(Peaget) และ บรูเนอร์ (Bruner) พร้อมทั้งมอนเตสซอรี (Montessori) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า

การเรียนรู้ของเด็กเกิดจากการที่เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งวัสดุต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมรอบตัว การที่เด็กจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาความสามารถด้านสังคมได้นั้นนอกจากจะเกี่ยวข้องกับขั้นพัฒนาการตามวัยของเด็กเองแล้วยังขึ้นอยู่กับการจัดโปรแกรมและสิ่งแวดล้อมที่กระตุ้นและส่งเสริมให้เด็กได้มีการกระทำเพื่อเกิดประสบการณ์ตรงโดยเฉพาะประสบการณ์ทางด้านสังคมในการส่งเสริมลักษณะนิสัยทางจริยธรรมที่ดีให้เกิดขึ้นกับวัยเด็ก

ลักษณะของพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กปฐมวัยจะเริ่มพัฒนาความสามารถในการเข้าสังคมในวัย 3-6 ปี ซึ่งเด็กจะเริ่มปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกครอบครัว เด็กวัยนี้เริ่มที่จะช่วยเหลือตนเองและเรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นและเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้จริยธรรมขั้นพื้นฐาน บุญผา ปั่นทอง (2535 อ้างถึงใน ชีพร ฤทธานันท์, 2544, หน้า 31) กล่าวถึงพัฒนาการทางจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัยว่า นักจิตวิทยาเชื่อว่า การที่บุคคลจะมีจริยธรรมที่แท้จริงได้นั้น ต้องผ่านพัฒนาการทางจริยธรรม 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 พัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรม (Moral Behavior)

ระยะที่ 2 พัฒนาการมโนทัศน์ทางจริยธรรม (Moral Concept)

การที่บุคคลมีความรู้ทางจริยธรรมดีไม่ได้เป็นเครื่องประกันว่าเขาจะมีความประพฤติดีเสมอไป เพราะปัจจัยหลายประการที่มุ่งใจให้บุคคลประพฤติดีมิใช่ความรู้เพียงอย่างเดียว ปัจจัยต่าง ๆ นั้น ได้แก่ ความกดดันทางสังคม มโนทัศน์แห่งตน (Self Concept) การปฏิบัติของสมาชิกภายในครอบครัวและเพื่อนต่อบุคคลนั้น ความปรารถนาของบุคคลขณะนั้น เป็นต้น

ในระยะพัฒนาการพฤติกรรมทางจริยธรรม เด็กมีวิธีการเรียนรู้ 3 วิธี คือ

1. การเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก เด็กจะลองแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อดูผลพฤติกรรมตรงกับมาตรฐานของสังคมและได้รับการยอมรับหรือไม่ ถ้าไม่ตรงก็ลองอย่างอื่นต่อไป จนกว่าจะได้ผลตามที่คิดไว้ วิธีนี้เสียเวลาและพลังงานมากแต่ไม่มีใครได้ผลดีนัก

2. การเรียนรู้จากการสอนของผู้ใหญ่โดยตรง เด็กจะประพฤติตามระเบียบของบิดามารดา ครูอาจารย์หรือผู้ปกครองไว้ หากอยู่ในสถานการณ์อื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน เด็กจะประพฤติอย่างเดียวกันเรื่อย ๆ ไป

3. การเรียนรู้จากการเทียบเคียง เด็กจะประพฤติเลียนแบบของบุคคลที่ตนนิยมชมชอบและถือเป็นแบบอย่าง การเรียนรู้วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ที่สำคัญของเด็กโตที่ไม่ใคร่ยอมทำตามระเบียบของครอบครัว การมีแบบอย่างจากบุคคลอื่นในสังคมทำให้เด็กมีหลักยึดเหนี่ยวและไม่กลายเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมต่อต้านสังคมในโอกาสต่อไป

ส่วนพัฒนาการมโนภาพทางจริยธรรมยังไม่เกิดในเด็กเล็ก ๆ เพราะเป็นนามธรรมเกินไป ต้องรอให้เด็กมีวิสัยสมรรถ (Capacity) ทางสมองมากพอสมควรจึงจะเริ่มฝึกได้ เด็กโตจะสามารถ

มองเห็นภาพรวมของคำสั่งสอนจากผู้ใหญ่ว่าสิ่งใดถูก-ผิด และสามารถถ่ายทอดโอนคำสั่งสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมในสถานการณ์หนึ่งไปยังสถานการณ์หนึ่งที่คล้ายคลึงกันได้ มโนภาพทางจริยธรรมที่เป็นภาพรวมและสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมนี้ เรียกว่า ค่านิยมทางจริยธรรม ค่านิยมจริยธรรมของเด็กไม่คงที่และแปรเปลี่ยนไปตามสังคมที่กว้างขึ้นตามวัยของเด็กที่สูงขึ้น เมื่อเด็กได้พบปะสังสรรค์คุ้นเคยกับผู้คนที่มีค่านิยมแตกต่างไปจากที่เคยเรียนรู้ได้ก็มักจะเปลี่ยนตาม แต่พอเด็กเข้าสู่วัยรุ่นค่านิยมทางจริยธรรมก็ค่อนข้างลงตัวถ้าจะเปลี่ยนก็มักจะเปลี่ยนไปตามหลักจริยธรรมที่เคยยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาหรือตามหลักจริยธรรมของกลุ่ม ผู้ใหญ่ในสังคมที่เด็กเคารพนับถือ

ดังนั้นการเลือกกลุ่มเพื่อนหรือสังคมโรงเรียนให้กับเด็กจึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กปฐมวัย

ลักษณะนิสัยทางสังคมของเด็กปฐมวัย

ธีรพร กุลนันทน์ (2544, หน้า 32-33) ได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยทางสังคมของเด็กปฐมวัยไว้ดังนี้

1. ลักษณะนิสัยทางสังคมของเด็กวัย 3 ปี คือ เป็นวัยแห่งการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง เด็กจะเห็นว่าตนเป็นคนสำคัญที่สุดมีความสุขที่จะเล่นคนเดียวแต่เริ่มสนใจผู้อื่นบ้าง แม้ว่าเด็กจะเล่นกันตนเองแต่ก็ชอบที่จะไปนั่งเล่นอยู่ข้าง ๆ คนอื่น แต่ไม่เล่นเป็นกลุ่มหรือเล่นรวมกับผู้อื่นไม่ให้ความร่วมมือไม่แบ่งปัน ยังต้องการความเอาใจใส่ความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ เด็กวัยนี้ยังไม่มีเพื่อนที่ชอบเป็นพิเศษและจะเล่นกับเด็กอื่นที่มาอยู่ใกล้ ๆ เท่านั้น

2. ลักษณะนิสัยทางสังคมของเด็กปฐมวัย 4 ปี คือเด็กวัยนี้เริ่มสนใจมากขึ้นกว่าเดิม ฉะนั้นเด็กจะเริ่มเล่นกับผู้อื่นบ้างในบางสถานการณ์ชอบเล่นบทบาทสมมติ เล่นเลียนแบบชีวิตครอบครัว ซึ่งพบเห็นในชีวิตประจำวัน แต่โดยทั่วไปเด็กยังมีลักษณะที่แสดงถึงความก้าวร้าวทางกาย ไม่ระมัดระวัง เกราะ ยังมีลักษณะแลกเปลี่ยนและการรอคอยให้ถึงรอบของตนเอง เริ่มการแข่งขันบ้าง

3. ลักษณะนิสัยทางสังคมของเด็กปฐมวัย 5 ปี คือเด็กวัยนี้มีความเป็นมิตรมากขึ้นมีความกระตือรือร้นที่จะให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เริ่มเข้าสังคมมีกลุ่มใหญ่ จาก 2 คน เป็น 5 คน เริ่มมีเพื่อนถูกใจเป็นพิเศษ ชอบเล่นละครสมมติ เล่นเลียนแบบ เล่นละครใบ้ การทะเลาะกับเพื่อนลดน้อยลงเพราะเริ่มเข้าใจ และยอมรับความสำคัญของผู้อื่นเป็นระยะที่เริ่มมีความเห็นคล้อยตามผู้อื่นและเริ่มมีความรู้สึกพอใจ ถ้าเพื่อนในกลุ่มไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม

ลักษณะนิสัยทางสังคมของเด็กปฐมวัย 6 ปี คือเด็กวัยนี้เป็นวัยที่เริ่มมีการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากลักษณะของการเล่นที่เปลี่ยนไปคือเล่นเป็นกลุ่มและมักจะเป็นเพศเดียวกัน เริ่มรู้จักกังวลเกี่ยวกับสังคมภายในกลุ่มของตนมีเพื่อนรักเป็นพิเศษเพียงคนเดียว ใน

การเล่นยังชอบแสดงเป็นตัวเด่นเล่นรุนแรงพยายามจะเป็นที่หนึ่งในการเล่น ต้องการชนะและถ้าหากการเล่นนั้นมีกฎเกณฑ์ที่ยากเกินกว่าความสามารถของตนก็พยายามปรับกฎนั้นให้มาเป็นประโยชน์กับตน

จะเห็นได้ว่าเมื่อเด็กอายุเพิ่มมากขึ้นพัฒนาการลักษณะนิสัยทางสังคมในการเข้าสู่กลุ่มก็จะพัฒนาขึ้นด้วย เพื่อนจึงนับได้ว่าเป็นสื่อสำคัญของการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ในสังคม กฎเกณฑ์ของกลุ่ม การเข้าใจผู้อื่นตลอดจนการฝึกฝนและเรียนรู้จริยธรรมเบื้องต้นจากกลุ่มเพื่อน อันจะส่งผลถึงความสามารถในการเข้าร่วมกลุ่มกับผู้อื่นและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขสืบไป

ลักษณะนิสัยทางจริยธรรมด้านระเบียบวินัย

ระเบียบวินัย (Discipline) สุพัตรา เทียนอุดม (2536, หน้า 6) ได้รวมความหมายไว้ต่าง ๆ คือ

1. แบบแผนที่วางไว้เป็นแนวปฏิบัติ
 2. ความสามารถในการควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสิ่งตนเองตั้งใจไว้หรือตามกฎเกณฑ์ของสังคม
- เป็นสิ่งที่ช่วยแนะแนวความประพฤติของเด็ก
การปฏิบัติตามสิ่งที่นี้กว่าสมควรจะกระทำ ถึงแม้ว่าจะไม่กำหนดไว้เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ก็ตาม

การงดเว้นไม่กระทำความผิดหรือความชั่วต่าง ๆ โดยเกรงกลัวการลงโทษภายนอก
ข้อห้าม ข้อบังคับ คำสั่ง กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบ ที่สังคมหรือครูอาจารย์และนักเรียนร่วมกันวางไว้เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติ

ธีรพร กุลนันทน์ (2544, หน้า 303) ก็ได้ให้ความหมาย ระเบียบวินัย ไว้ว่า การที่บุคคลสามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของตนเองได้โดยจากการมองเห็นคุณค่าในการปฏิบัติด้วยตนเอง มิได้เกิดจากข้อบังคับภายนอกแม้จะมีอุปสรรคในการปฏิบัติก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้น

วินเซนต์ (Vincent, 1961, p. 42) ได้ให้ความหมายของระเบียบวินัยว่า หมายถึงการที่บุคคลไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นผลให้เกิดความยุ่งยากต่อตนเองในอนาคต หรือการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวและสิทธิของบุคคลอื่น รวมทั้งการที่บุคคลกระทำสิ่งที่ตนไม่ยอมทำแต่การกระทำนั้นช่วยให้ความต้องการและสิทธิของบุคคลอื่นได้รับการตอบสนอง หรือกระทำสิ่งอันเป็นผลให้ผู้นั้นประสบผลสำเร็จในอนาคต

อาร์เธอร์ (Arthur, 1985, p. 678) ได้ให้ความหมายของระเบียบวินัยว่า หมายถึง ความเคยชินจากการปฏิบัติในการควบคุมตนเองท่ามกลางแรงกระตุ้นต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่หวังไว้ทั้งนี้รวมถึงการรู้จักลงโทษตนเองเมื่อกระทำผิดด้วย

ดังนั้น ระเบียบวินัย คือ แบบแผน กฎเกณฑ์ ที่กำหนดไว้เป็นแนวปฏิบัติ คนที่มีระเบียบวินัย เป็นคนที่สามารถควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตนได้ตามแบบแผนกฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคมนั้นได้โดยอาจจะใช้กฎเกณฑ์ ข้อบังคับเป็นเครื่องกำหนดให้ทำตาม ซึ่งเรียกว่าเป็นระเบียบวินัยภายนอก หรืออาจจะปฏิบัติเพราะตระหนักถึงความถูกต้องเหมาะสมจึงทำตามด้วยตัวของตัวเอง แม้บางอย่างจะไม่ได้กำหนดไว้เป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับก็ตาม ซึ่งเรียกว่ามีวินัยในตนเอง

ความสำคัญของการมีระเบียบวินัย

ธีรพร กุลนันทน์ (2544) ได้ให้ความสำคัญของลักษณะนิสัยในตนเองที่มีความสำคัญต่อการแสดงออกทางจริยธรรมและคุณธรรมของบุคคลและอาจจะสำคัญมากกว่าลักษณะทางความรู้ดีชั่วและความสามารถกระทำดีกระทำชั่วด้วย ฉะนั้นการให้ความสนใจเกี่ยวกับกำเนิดและการเจริญเติบโตของจิต ลักษณะการมีวินัยแห่งตนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในเรื่องนี้นักจิตวิทยาพัฒนาการได้ให้ความสนใจมานานแล้ว และมีความเห็นว่าความมีวินัยในตนเองหรือความสามารถควบคุมตนเองอย่างถูกต้องเป็นหลักชัยของการพัฒนาการทางจิตของบุคคลนั้นคือความมีวินัยในตนเองเป็นลักษณะสำคัญของผู้บรรลุวุฒิภาวะทางจิต ฉะนั้นการมีวินัยในตนเองจึงสามารถจะใช้เป็นเครื่องมือวัดระดับพัฒนาการทางจิตของบุคคลได้ด้วย

ในฐานะที่คนทุกคนต้องอยู่ในสังคมมีคนอื่น ๆ อยู่แวดล้อม วินัยกลายเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อช่วยให้เด็กเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยจนเติบโตใหญ่ขึ้นในภายหน้า

การปลูกฝัง “วินัย” จะต้องเริ่มดำเนินการตั้งแต่เด็ก เป็นการเตรียมตัวสำหรับการดำเนินชีวิตอนาคต เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะได้รู้จักสิทธิเสรีภาพและมีความรับผิดชอบ การสร้างความเป็นระเบียบวินัยแก่เด็กนั้น บิดามารดาและโรงเรียนจะต้องร่วมมือกัน

เด็กต้องการวินัยเพราะวินัยทำให้เรารู้ที่จะประพฤติปฏิบัติตามที่สังคมปรารถนา และเมื่อทำตามแล้วสังคมก็จะยอมรับ นอกจากนี้วินัยยังช่วยให้เด็กได้รับสิ่งที่ต้องการหลายประการ

1. วินัยช่วยให้เด็กเกิดความรู้สึกมั่นคงเพราะวินัยบอกให้ทราบถึงสิ่งที่ทำได้และทำไม่ได้
2. วินัยช่วยให้เด็กหลีกเลี่ยงความรู้สึกผิดและความล้าอายที่ประพฤติไม่ดี จึงทำให้มีความสุขปรับตัวได้ดี เพราะได้ประพฤติตามมาตรฐานของกลุ่มสังคมและได้รับการยอมรับ
3. วินัยช่วยให้เด็กได้รับคำยกย่องชมเชย ซึ่งเด็กถือว่าเป็นเครื่องแสดงถึงความรักและการยอมรับและนำไปสู่ความสุขและการปรับตัวที่ได้ผลดี

4. วินัยที่พัฒนาอย่างเหมาะสมเป็นแรงจูงใจที่ช่วยเสริมอัตตาอีโก้ (Ego) ซึ่งจะส่งเสริมให้เด็กพยายามจนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา

5. วินัยช่วยให้เด็กพัฒนาในธรรม ซึ่งเป็นเสียงจากใจเตือนเด็กให้รู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง และรู้จักควบคุมความประพฤติของตน

คุณลักษณะของผู้ที่มีระเบียบวินัย

นักการศึกษาหลายท่านได้สรุปคุณลักษณะของผู้ที่มีระเบียบวินัยไว้ดังนี้ วิวาห์วัน มูลสถาน (2523, หน้า 33) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูและความมีวินัยในตนเอง โดยศึกษากับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งสรุปลักษณะและพฤติกรรมของผู้ที่มีวินัยในตนเองไว้ดังนี้

1. มีความรับผิดชอบ
2. เชื่อมั่นในตนเอง
3. มีความรู้สึกผิดชอบ
4. ไม่กังวลใจ
5. มีความตั้งใจจริง
6. มีลักษณะความเป็นผู้นำ
7. มีความซื่อสัตย์จริงใจ
8. มีเหตุผล
9. กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ
10. เคารพในสิทธิของผู้อื่น
11. ทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม
12. มีความอดทน
13. มีความเชื่ออำนาจภายในตน
14. มีลักษณะมุ่งอนาคต
15. รู้จักเสียสละและมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

ขอบข่ายของการสร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านความมีระเบียบวินัย

ซึ่งธีรพร กุลนันทน์ (2544) ได้กล่าวถึงการสร้างเสริมความมีวินัยให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก เปรียบเสมือนการเตรียมให้เด็กเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต มีพฤติกรรมที่แสดงออกเป็นที่ยอมรับของสังคมความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ตลอดจนประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมในช่วงปฐมวัยมีขอบข่ายการสร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านความมีระเบียบวินัยดังนี้

1. ตรงต่อเวลา
2. เข้าแถวและเดินแถวให้เป็นระเบียบ
3. รู้จักเข้าแถวรอลำดับ (เข้าคิว)
4. รู้จักแต่งกายสะอาดเรียบร้อย
5. รู้จักเก็บของเข้าที่และจัดให้เป็นระเบียบ
6. การรู้จักทิ้งขยะให้ถูกที่
7. มีมารยาทในการฟัง
8. มีมารยาทในการพูด
9. มีมารยาทในการรับประทานอาหาร
10. รู้จักรักษากฎระเบียบ กติกา ของห้องเรียนและในโรงเรียน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะนิสัยทางจริยธรรม

วรัญญา ชีรธรรมการ (2528, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพในการแก้ปัญหาระเบียบวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านเกาะโพธิ์ (วันครู 2500) ปีการศึกษา 2528 จำนวน 54 คน โดยแบ่งเป็นห้องทดลอง 27 คน และห้องควบคุม 27 คน ห้องทดลองได้รับการฝึกอบรมปฏิบัติการกิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพ แล้วนำวิธีการที่ได้รับการฝึกอบรม ไปใช้ในการแก้ปัญหาความมีระเบียบวินัยในชั้นเรียน ส่วนห้องควบคุมให้แก้ปัญหาคความมีระเบียบวินัยกันเอง ผลการวิจัยปรากฏว่า 1. นักเรียนห้องเรียนที่ใช้กิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพมีพฤติกรรมผิดระเบียบวินัยในชั้นเรียนลดลงมากกว่านักเรียนห้องเรียนที่ไม่ได้ใช้กิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2. นักเรียนห้องเรียนที่ใช้กิจกรรมควบคุมคุณภาพมีพัฒนาการของพฤติกรรมการทำงานเป็นกลุ่มมากกว่านักเรียนห้องเรียนที่ไม่ใช้กิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3. นักเรียนห้องเรียนที่ใช้กิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพมีพัฒนาการของพฤติกรรมคิดเป็น – ทำเป็น – แก้ปัญหาเป็นมากกว่านักเรียนห้องเรียนที่ไม่ใช้กิจกรรมกลุ่มควบคุมคุณภาพอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

แจ่มจันทร์ เกียรติกุล (2531, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาความเชื่อมั่นในตนเองและวินัยในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูต่างกันและอยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแตกต่างกัน การอบรมเลี้ยงดู 2 แบบ คือแบบใช้เหตุผล และแบบเข้มงวดและอยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทาง 2 แบบคือแบบครูเป็นศูนย์กลาง และแบบเด็กเป็นศูนย์กลาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 ปีการศึกษา 2530 โรงเรียน

อนุบาลพนบุรี จังหวัดพนบุรี จำนวน 60 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย ผลการศึกษาพบว่า 1. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล และแบบเข้มงวดที่อยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบครูเป็นศูนย์กลางมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีวินัยในตนเองแตกต่างกัน 2. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล และแบบเข้มงวดที่อยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบเด็กเป็นศูนย์กลางมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีวินัยในตนเองไม่แตกต่างกัน 3. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล และอยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบครูเป็นศูนย์กลาง และแบบเด็กเป็นศูนย์กลาง มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีวินัยในตนเองไม่แตกต่างกัน 4. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด และอยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบครูเป็นศูนย์กลาง และแบบเด็กเป็นศูนย์กลางมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีวินัยในตนเองไม่แตกต่างกัน 5. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด ที่อยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบครูเป็นศูนย์กลาง และเด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล ที่อยู่ในชั้นเรียนแบบเด็กเป็นศูนย์กลาง มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีวินัยในตนเองแตกต่างกัน 6. เด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด ที่อยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบเด็กเป็นศูนย์กลาง และเด็กปฐมวัยที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล ที่อยู่ในชั้นเรียนของครูที่มีพฤติกรรมทางวาจาและท่าทางแบบครูเป็นศูนย์กลาง มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีวินัยในตนเองไม่แตกต่างกัน

บรรพต สุขประเสริฐ (2530, หน้า 80) ได้ศึกษาเปรียบเทียบโน้ตสันทางจริยธรรมของนักเรียนวัยอนุบาล โดยใช้นิทานและเกม พบว่า เด็กวัยอนุบาลที่ได้รับการสอนเกี่ยวกับจริยธรรมในเรื่องความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี และความมีเมตตา โดยใช้นิทาน และโดยใช้เกมพบว่า ทั้งสองกลุ่มมีโน้ตสันทางจริยธรรมสูงขึ้น หลังการสอน และทั้งสองกลุ่มมีโน้ตสันทางจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

ดวงแข ณ สงขลา (2534, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลของการใช้แรงเสริมทางสังคม และการใช้สัญญาเงื่อนไข ที่มีต่อระเบียบวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่มีระเบียบวินัยในชั้นเรียนต่ำ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตต่ำ เขาว่า ปัญญาปานกลาง และฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวอยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 16 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองที่ 1 มี 8 คน ได้รับแรงเสริมทางสังคม และกลุ่มทดลองที่ 2 มี 8 คน ได้รับการใช้สัญญาเงื่อนไข ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่ได้รับแรงเสริมทางสังคมและนักเรียนที่ได้รับการใช้สัญญาเงื่อนไขมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นักเรียนมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 หลังการใช้แรงเสริมทาง

สังคม นักเรียนมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ภายหลังจากใช้สัญญาณเงื่อนไข

รังสิมันต์ สุนทรไชยา (2536, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาผลของตัวแบบที่มีต่อพฤติกรรมการมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนวัยอย่างเข้าสู่วัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดคอมรินทราราม จำนวน 10 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 5 คน กลุ่มควบคุม 5 คน ซึ่งเป็น นักเรียนที่มีพฤติกรรมการมีระเบียบวินัยในชั้นเรียน จากรายชื่อที่ครู ประจำชั้นเสนอ และจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้วิจัย การวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 3 ระยะ ใช้การทดลองระยะก่อนทดลอง ระยะทดลอง และระยะติดตามผล ผลแบบมีกลุ่มควบคุม ในแต่ละระยะใช้เวลาระยะเวลาละ 2 สัปดาห์ ใช้เวลาทดลองทั้ง 7 สัปดาห์ ซึ่งทำการสังเกตพฤติกรรม และบันทึกพฤติกรรมสัปดาห์ละ 5 ครั้ง โดยผู้สังเกตพฤติกรรม 2 คน ผลการวิจัยพบว่า การใช้ตัวแบบวิถีทัศน์สามารถเพิ่มพฤติกรรมการมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองได้ทั้งในระยะทดลอง และระยะติดตามผล

วิลาวัณย์ เพือกพ่วง (2536, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา พฤติกรรมความเอื้อเฟื้อ ความมีระเบียบวินัย และความสามารถ ในการใช้กล้านเนื้อเล็กของเด็กปฐมวัยที่ได้รับประสบการณ์สร้างสรรค์ (ศิลปศึกษา) โดยใช้คำถามประกอบ กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กปฐมวัย อายุระหว่าง 4-5 ปี ที่กำลังเรียนอยู่ชั้นอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนเกษมพิทยา กรุงเทพมหานคร จำนวน 30 คน ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย และจับสลากแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ระยะเวลาในการทดลอง 8 สัปดาห์ ๆ ละ 30 นาที ผลการศึกษาพบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับประสบการณ์สร้างสรรค์ (ศิลปศึกษา) โดยใช้คำถามประกอบพฤติกรรมทางสังคมด้านความมีระเบียบวินัย แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เด็กปฐมวัยที่ได้รับประสบการณ์สร้างสรรค์ (ศิลปศึกษา) โดยใช้คำถามประกอบความสามารถในการใช้กล้านเนื้อเล็ก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

กฤษณี ภูพัฒน์ (2538, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการศึกษาวินัยในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ผู้ปกครองใช้ชุดให้ความรู้แก่ผู้ปกครองส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน เรื่อง “ขอให้หนูคิดเอง” และผู้ปกครองใช้กิจกรรมตามปกติในชีวิตประจำวัน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นเด็ก และผู้ปกครองของเด็กที่อยู่ระหว่าง 5-6 ปี จำนวน 60 คน ที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นอนุบาลปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2537 โรงเรียนอนุบาลสามเสนฯ กรุงเทพฯ ได้มาโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 30 คน กลุ่มทดลองได้รับการส่งเสริมวินัยในตนเองโดยผู้ปกครองใช้กิจกรรมจากชุดให้ความรู้แก่ผู้ปกครอง กลุ่มควบคุมใช้กิจกรรมปกติ ทดลองใช้เวลา 9 สัปดาห์ ผลการวิจัยพบว่า 1. เด็กปฐมวัยที่ผู้ปกครองใช้ชุดให้ความรู้แก่ผู้ปกครองส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน กับเด็ก

ปฐมวัยที่ผู้ปกครองใช้กิจกรรมตามปกติในชีวิตประจำวัน มีวินัยในตนเองสูงขึ้น ไม่แตกต่างกัน

2. เด็กปฐมวัยในกลุ่มทดลองมีวินัยในตนเองภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3. เด็กปฐมวัยกลุ่มควบคุมมีวินัยในตนเองภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

เซียร์ แมคโคบี และ เลวิน (Sear, Maccoby & Levin, 1957, pp. 295-428) ได้รายงานผลของการศึกษาพฤติกรรมของเด็ก 5 ขวบ ในการกระทำตามคำสั่งโดยไม่ต้องมีผู้ใหญ่ควบคุม โดยให้เด็กแต่ละคนอยู่ในห้องของเล่นเด็ก และมีขวดนมวางอยู่บนโต๊ะ ผู้วิจัยตั้งให้เด็กคอยควบคุมมิให้เด็กอื่น ๆ เข้ามาหยิบขนมรับประทาน จากนั้นผู้วิจัยก็ออกไปนอกห้อง และส่งเด็กเล็กคนหนึ่งเข้าไปในห้อง เด็กเล็กจะเดินเข้าไปหยิบขวดนมทันที เด็ก 5 ขวบในห้องแต่ละคนจะมีปฏิกิริยาไปต่าง ๆ กัน เด็ก 5 ขวบบางคนจะเข้าไปหยิบขนมรับประทานกับเด็กเล็ก แต่หลายคนจะพยายามทำตามคำสั่ง โดยพยายามเอาของเล่นหลอกล่อเด็กเล็กมิให้หยิบขนม บางคนงูเด็กเล็กว่าจะดีถ้าหยิบขนม จากนั้น เซียร์ ก็สัมภาษณ์มารดาของเด็ก 5 ขวบ เหล่านั้นทุกคน ปรากฏว่า เด็กที่ทำตัวเรียบร้อย มารดามักจะเป็นเด็กที่ทำตามคำสั่งของผู้วิจัยมากกว่าเด็กที่เทียบเคียงกับมารดาน้อย แสดงให้เห็นว่า บุคลิกภาพเป็นผลมาจากประสบการณ์ที่เด็กได้รับมาตั้งแต่ปฐมวัย ซึ่งรวมถึงสภาพแวดล้อมทางบ้าน ทางโรงเรียน และสังคมทุกด้าน

เจอร์ซิลด์ (Jersild, 1968, p. 195) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแรงผลักดันภายในตัวเด็ก พบว่า มิตามารดามีอิทธิพลอย่างยิ่งในการสร้างวินัยให้แก่วัยเด็ก และบิดามารดาจะต้องไม่ตามใจเด็กเกินไป ไม่เข้มงวดเกินไป

มูสเสน (Mussen, 1969, pp. 513-514) ได้ทำการศึกษาเรื่องระเบียบวินัย พบว่า การฝึกวินัยแก่เด็ก โดยการใช้เหตุผล และการให้ความรักเป็นวิธีการฝึกที่ได้ผลและช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางสมองของเด็ก เพราะช่วยให้เด็กเข้าใจเหตุผลหรือมาตรฐานสังคมที่พ่อแม่ต้องการ และจะทำให้เด็กมีวินัยในตนเองสูง

วิกกินส์ (Wiggins, 1971, p. 289) ได้อ้างถึงการศึกษาของ กอช (Gough) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีวินัยในตนเอง พบว่า ผู้ที่มีวินัยในตนเองสูงจะมีความรับผิดชอบมาก มีความวิตกกังวลน้อย มีความอดทน มีเหตุผลของตนเอง มีความยืดหยุ่น ในความคิดและพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ และยังพบว่าโดยทั่วไปจะมีสุขภาพสมบูรณ์ดีกว่าผู้ที่ขาดวินัยในตนเอง

มิลลาร์ (Millar, 1985, pp. 28-39) ได้ทำการศึกษาลูกที่ขาดระเบียบวินัยที่มีพฤติกรรมโกหก ด้วยวิธีการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมโกหก วิธีตรวจสอบพฤติกรรมของการโกหก และการลงโทษทันทีที่เด็กโกหกได้ครบ 3 ครั้ง ผลปรากฏว่า เด็กที่มีพฤติกรรมที่มีการโกหก ก็ยึดถือ

กฎเกณฑ์ของระเบียบวินัย ทำให้เด็กตระหนักว่าการโกหกจะทำให้เข้ามีความทุกข์ไม่เป็นผลดีต่อเขา และเด็กก็จะปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบระเบียบวินัยที่ถูกต้อง

ยอร์ก (York, 1994, p. 26) ได้ศึกษาเด็กก่อนวัยเรียนที่ขาดระเบียบวินัย ด้วยวิธีการแยกเด็กออกจากเพื่อน และการสร้างบรรยากาศของห้องเรียนให้มีชีวิตชีวา ผลปรากฏว่า เด็กวัยก่อนเรียนที่มีระเบียบวินัยไม่เป็นอันตรายต่อตัวเด็ก และเพื่อนคนอื่น ๆ

โรดริเกซ และซูเธอร์แลนด์ (Rodriguez & Sutherland, 1999, pp. 651-657) ได้ศึกษาประวัติด้านระเบียบวินัยของเด็กสัมพันธ์กับการประเมินค่าความรุนแรงและการทำโทษอย่างไร และทำนายวิธีการใช้ระเบียบวินัย และเพื่อสำรวจอิทธิพลของการกระทำผิดของเด็กต่อการประเมินเหล่านี้ ตัวอย่างเป็นพ่อแม่ชาวนิวซีแลนด์จำนวน 99 คนที่ประเมินจากทัศนคติด้านระเบียบวินัยด้านกายภาพ 12 ประการ โดยผันแปรตามระดับความรุนแรงของระเบียบวินัย และการรับรู้การกระทำของเด็ก ผลการศึกษาพบว่า เมื่อเด็กรับรู้ว่ามีควมผิด พ่อแม่จะประเมินระเบียบวินัยในระดับรุนแรงน้อย จะมีการใช้ระเบียบวินัยที่คล้ายบ่อยครั้ง พิจารณาวิธีการเฉพาะมากขึ้น และนำระเบียบวินัยมาประยุกต์ใช้กับเด็กบ่อยขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าประวัติด้านระเบียบวินัยของเด็กกับวิธีการใช้ของพ่อแม่และที่พ่อแม่ตัดสินใจวิธีการทางวินัยที่ใช้กับเด็กของตนเองจะรุนแรงน้อยกว่าและมีความเฉพาะมากกว่า

พาซ (Paz, 2001, pp. 1015-1036) ได้ทำการศึกษา ผลกระทบ และการเลือกวินัยในแม่ที่เสี่ยงต่อการกระทำผิดของเด็กที่สูงและต่ำ วิธีการ แม่ที่มีความเสี่ยงสูงจับคู่กับแม่ที่มีความเสี่ยงต่ำจำนวน 19 คน ทำการประเมินเกี่ยวกับการฝ่าฝืน การอ้างเหตุผล ผลกระทบ และเทคนิคการเลือกระเบียบวินัยของเด็ก ตรวจสอบโดยใช้รูปภาพ 6 ภาพ ที่พรรณนาให้เด็กมีความรับผิดชอบ มีระเบียบแบบแผน และการละเมิดส่วนบุคคล ครึ่งของภาพวาดประกอบด้วยข้อมูลที่เบา ๆ และอีกครึ่งหนึ่งจะตรงข้ามกัน แม่ที่มีความเสี่ยงสูงและความเสี่ยงต่ำจะได้รับการเลือกพื้นฐานของศักยภาพสำหรับการกระทำผิดด้านร่างกายของเด็กในรูปแบบ 3 องค์ประกอบ (2x3x2) ที่ได้นำไปใช้เพื่อประเมินตัวแปรตาม ผลการศึกษา ดังที่คาดไว้ ความเสี่ยงสูงมีความสัมพันธ์ต่อความเสี่ยงต่ำ ที่แม่ได้รายงานได้แย่งอย่างตั้งใจ แน่ใจ และอ้างเหตุผลอย่างกว้าง ๆ ความน่ารังเกียจ ตัวก่อความ และใช้อำนาจวินัยที่ถือตามสิทธิ์ ได้พบกลุ่มเสี่ยงจากประเภทของปฏิกิริยาของการละเมิดในการประเมินและไม่สนใจ และพบกลุ่มเสี่ยงที่ปฏิกิริยาของข้อมูลลดลงสำหรับการประเมิน ความผิดพลาดการอ้างเหตุผลภายในและความน่ารังเกียจ พบความเสี่ยงโดยประเภทของการละเมิดโดยปฏิกิริยาการลดข้อมูลสำหรับการอ้างเหตุผลทั่วไปหรือการอ้างเหตุผลเฉพาะความน่ารังเกียจ และไม่สนใจต่อการละเมิดของเด็ก ผลของการสนับสนุนรูปแบบจำลองขบวนการข้อมูลสังคมเกี่ยวกับการกระทำผิดด้านร่างกายของเด็ก ซึ่งได้เสนอว่าความเสี่ยงสูง เปรียบเทียบกับความเสี่ยงต่ำ แม่ปฏิบัติกับเด็กเกี่ยวกับการให้ข้อมูลแตกต่างกัน และใช้อำนาจในวิธีการอ้างระเบียบวินัย

สรุปงานวิจัยที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็น การส่งเสริมระเบียบวินัยในตนเองให้แก่เด็กปฐมวัย ช่วยในการสร้างเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก และมีผลต่อเด็กในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในเรื่องระเบียบวินัยในเด็กปฐมวัย จึงได้มีการศึกษาของโปรแกรมการเสนอตัวแบบต่อลักษณะนิสัยทางจริยธรรมด้านระเบียบวินัยของเด็กปฐมวัย

เอกสารเกี่ยวกับการปรับพฤติกรรม

ความหมายของการปรับพฤติกรรม

การปรับพฤติกรรม ผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์ (2536, หน้า 1) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

1. การประยุกต์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะความรู้ทางจิตวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ใช้ในการสร้างสรรค์ให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์
 2. กลวิธีในการใช้วิธีพฤติกรรมนิยมในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ ความหมายของพฤติกรรมในที่นี้จะครอบคลุมการกระทำ การแสดงออกต่าง ๆ การคิด การจำ การรับรู้ การสัมผัส ความรู้สึก และอารมณ์ โดยจะครอบคลุมทั้งพฤติกรรมภายนอก และพฤติกรรมภายใน สำหรับวิธีพฤติกรรมนิยมนั้น มุ่งศึกษาพฤติกรรมภายนอก ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้ ส่วนการศึกษาพฤติกรรมภายในนั้นสามารถศึกษาได้โดยการสันนิษฐานจากพฤติกรรมภายนอก
 3. กลวิธีในการนำความรู้และหลักทางพฤติกรรมศาสตร์ และทางจิตวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการเรียนรู้และการจูงใจมาประยุกต์อย่างมีระบบ และ อย่างจริงจังในการสร้างสรรค์และเสริมสร้างให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์
 4. กลวิธีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่สามารถวัดหรือวิจัยได้
 5. การประยุกต์หลักพฤติกรรมเพื่อปรับพฤติกรรมของมนุษย์ในสภาพการณ์ต่าง ๆ
- ซึ่ง ชัยพร วิชชาวุธ และธีระพร อุวรรณโน (2530 อ้างถึงใน ประเทือง ภูมิภัทราคม, 2540, หน้า 19) ก็ได้ให้ความหมายไว้ว่า การปรับพฤติกรรมเป็นการประยุกต์หลักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ส่วนมิคุลัส (Mikulas, 1978, p. 2) ได้ให้ความหมายของการปรับพฤติกรรมไว้ว่าการปรับพฤติกรรม คือ การประยุกต์หลักการพฤติกรรมที่ได้จากการทดลองเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรม ซึ่งก็คล้าย ๆ กับความหมายที่คาลิซ สม โภชน์ เอี่ยมสุภานิต (2541) ให้ไว้ว่า การปรับพฤติกรรม หมายถึง การนำเอาหลักพฤติกรรมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ดังนั้นสรุปได้ว่า การปรับพฤติกรรม หมายถึง การประยุกต์หลักการพฤติกรรมหรือหลักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรม โดยเน้นพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้หรือวัดได้เป็นสำคัญ

ลักษณะของการปรับพฤติกรรม

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2541, หน้า 9-10) ได้กล่าวถึงลักษณะของการปรับพฤติกรรมไว้ดังนี้ คือ

1. มุ่งที่พฤติกรรมโดยตรง โดยที่พฤติกรรมนั้นจะต้องสังเกตเห็นได้ และวัดได้ตรงกัน ซึ่งพฤติกรรมในที่นี้หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนองหรือได้ตอบสนองสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยินได้ นับได้ อีกทั้งวัดได้ตรงกันด้วย เครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัยไม่ว่าการแสดงออกหรือการตอบสนองนั้น เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม เช่น การร้องไห้ การเดิน การคิด การเดินของชีพจร การอ่านหนังสือ เป็นต้น

2. ไม่ใช้คำที่เป็นการตีตรา เช่น คำว่าก้าวร้าว ฉลาด ใจ เกเร ขี้เกียจ เก่ง เป็นต้น เพราะคำตีตราเหล่านี้มักจะเป็นคำที่มีความหมายกว้าง ๆ ที่รวมพฤติกรรมหลาย ๆ ลักษณะเข้าด้วยกัน จึงทำให้ไม่ชัดเจนยากแก่การสังเกตให้ตรงกัน เนื่องจากต่างคนต่างรับรู้คำตีตราที่ต่างกันและยากแก่การจัดโปรแกรมการปรับพฤติกรรมให้บรรลุเป้าหมายได้ นอกจากนี้บุคคลที่ถูกตีตราอาจจะพยายามทำตนให้มีลักษณะเหมือนกับที่ถูกตีตราด้วย เช่น ถ้าตีตราเด็กว่าขี้เกียจ เด็กอาจจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าขี้เกียจจริง การตีตรายังทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดความอับอายได้ ถ้าการตีตรานั้นเป็นการตีตราในลักษณะที่ไม่เหมาะสม เช่น ตีตราเด็กว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว ซึ่งถ้าผู้ปกครองรู้เข้าก็อาจจะเกิดความอับอายได้ เป็นต้น

3. พฤติกรรมไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ปกติหรือ อปกติก็ตาม ย่อมเกิดจากการเรียนรู้ในอดีตทั้งสิ้น ดังนั้นพฤติกรรมเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้

4. การปรับพฤติกรรมจะเน้นที่สภาพและเวลาในปัจจุบันเท่านั้น แม้ว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นในอดีตก็ตาม แต่เงื่อนไขสิ่งเร้าและผลกระทบในสภาพปัจจุบันเป็นตัวกำหนดว่าพฤติกรรมที่เรียนรู้ในอดีตนั้น จะมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือลดลง ดังนั้นถ้าสามารถวิเคราะห์ได้ว่าสิ่งเร้าและผลกระทบใดที่ทำให้พฤติกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นบ่อยครั้ง หรือลดลงในสภาพปัจจุบันก็จะสามารถทำให้ปรับสิ่งเร้า และผลกระทบนั้นได้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อที่จะทำให้พฤติกรรมดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปตามเป้าหมายที่ต้องการ

5. การปรับพฤติกรรมนั้น จะเน้นที่วิธีการทางบวก มากกว่าที่จะใช้วิธีการลงโทษในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล เนื่องจากเป้าหมายของการปรับพฤติกรรมนั้นจะเน้นที่การเพิ่มพฤติกรรมที่พึงประสงค์ จึงจำเป็นที่จะต้องใช้วิธีการทางบวก เพื่อสนับสนุนให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์เพิ่มมากขึ้น วิธีการทางบวกเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งก่อให้เกิดปัญหาทางอารมณ์น้อยกว่าการใช้วิธีการลงโทษอีกด้วย นอกจากนี้การลงโทษยังวิธีการที่ไม่มีประสิทธิภาพเลย ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ให้ไปในทิศทางที่พึงประสงค์ เนื่องจาก

การลงโทษเป็นวิธีการที่ใช้เพื่อการระงับพฤติกรรมเท่านั้น หากใช้เพื่อการพัฒนาพฤติกรรมไม่ แต่อย่างไอก็ตามมิได้หมายความว่า การลงโทษไม่ควรจะใช้เลย การลงโทษควรจะใช้อย่างยิ่งในกรณีที่บุคคลมีพฤติกรรมที่มีความรุนแรง ตลอดจนพฤติกรรมนั้นอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตได้ อีกทั้งถ้าพบได้ว่าจะไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้แก่บุคคลเลยถ้าไม่ลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของบุคคลนั้นเสียก่อน นอกจากนี้การลงโทษ ยังสามารถสนองวัตถุประสงค์ ในแง่ที่ว่าหยุดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ชั่วขณะหนึ่ง เพื่อที่จะได้มีเวลาพอที่จะเสริมสร้างพฤติกรรมใหม่ที่พึงประสงค์ได้

6. วิธีการปรับพฤติกรรมนั้นสามารถใช้ได้อย่างเหมาะสมตามลักษณะปัญหาของแต่ละบุคคล เนื่องจากมีความเชื่อว่าบุคคลแต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกัน การลงโทษวิธีหนึ่งอาจจะใช้ได้ผลกับคน ๆ หนึ่งแต่อาจจะใช้ไม่ได้ผลกับอีกหลาย ๆ คน ได้เช่นเดียวกัน ตัวเสริมแรงตัวหนึ่งอาจจะมีประสิทธิภาพสูงมากเมื่อใช้กับคนบางคน แต่อาจจะไม่มีประสิทธิภาพเลยถ้าใช้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นในการดำเนินการปรับพฤติกรรมจึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย

7. วิธีการปรับพฤติกรรม เป็นวิธีการที่ได้รับการพิสูจน์มาแล้วว่ามีประสิทธิภาพและได้ผลโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

เนตรทราย จันทร์ชมภู (2544, หน้า 8-15) ได้ทำการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา (Bandura) โดยให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้โดยการเลียนแบบจากบุคคลอื่น เขากล่าวว่า “คนเรานั้นจะต้องเรียนรู้ที่จะสร้างพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมนั้นอาจเกิดมาจากประสบการณ์โดยตรงหรือมาจากการสังเกต ปัจจัยทางกายภาพก็มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมซึ่งปัจจัยทางกายภาพและประสบการณ์มักแยกกันไม่ได้ง่ายนัก พฤติกรรมที่แสดงออกมาไม่สามารถแยกได้โดยเด็ดขาดว่ามาจากปัจจัยด้านใด คือทั้ง 2 อย่างมีส่วนร่วมกัน สำหรับพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนก็ไม่ได้มีรูปแบบตายตัว แต่เกิดมาจากการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบหลายอย่างและจากหลายแหล่ง ดังนั้นเราจึงควรให้ความสำคัญกับตัวที่กำหนดกระบวนการทางพฤติกรรม”

แบนดูรา (Bandura, 1986, p. 16) เห็นว่า การเรียนรู้จากผลของการกระทำ (Learning by Response Consequences) คือ พื้นฐานของวิธีการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้มาจากการสังเกตที่เห็นการกระทำของคนอื่น ที่มีผลให้เห็นทั้งบวกและลบ และยิ่งเราเห็นทุก ๆ วัน ความรู้ที่ได้รับจะสะสมไว้และปรับปรุงไปเรื่อย ๆ โดยคนเราจะเลือกเฉพาะพฤติกรรมที่ส่งผลดีเท่านั้น พฤติกรรมที่คนเราเห็นนั้น (Response Consequences) มีหลายหน้าที่ ได้แก่

1. การให้ข้อมูล (Informative Function) คนเรามักจะสังเกตถึงผลของการกระทำที่เราทำออกไป แล้วดูว่าการกระทำไหนที่เหมาะสมกับสภาพ/สภาพการณ์ใด แล้วจึงเก็บไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติในอนาคต

2. การจูงใจ (Motivational Function) จากประสบการณ์ในอดีตจะเป็นตัวที่ทำให้เราสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าว่าสิ่งที่เราทำลงไปนั้นจะเป็นประโยชน์แก่เราในอนาคต ซึ่งผลที่เราคาดหวังไว้ล่วงหน้าจะเป็นตัวกระตุ้นให้คนเราทำอะไรสักอย่าง

3. การเสริมแรง (Reinforcing Function) เป็นการทำหน้าที่เร่งให้พฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ หากผลของการกระทำที่ได้ผลดี ซึ่งการเสริมแรง (Reinfor Cement) จะเป็นปัจจัยหลักที่จะให้ข้อมูล จะเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในอนาคต และจะเป็นตัวกระตุ้นมากกว่าเป็นกลไกในการเร่งให้แสดงพฤติกรรมออกมา การเสริมแรงจะทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมที่ได้เรียนรู้แล้วออกมา ซึ่งคนเราไม่ค่อยจะเรียนรู้พฤติกรรมจากธรรมชาติ ที่ไม่เคยเห็นคนอื่นทำมาก่อน แต่มักจะเรียนรู้โดยดูคนอื่นทำก่อน ซึ่งการเสริมแรงมักเกิดพร้อม ๆ กับพฤติกรรมหลากหลาย ดังนั้นจึงยากที่จะบอกว่า การเสริมแรง (Reinfor Cement) นั้น เป็นปัจจัยที่สร้างพฤติกรรมขึ้นมาใหม่ หรือเป็นพฤติกรรมที่เรียนรู้มาก่อนแล้วจากการได้พบเห็น

เบนคูราได้เสนอ การเรียนรู้จากตัวแบบ (Learning Through Modeling) โดยเห็นว่าคนเรามักจะเรียนรู้พฤติกรรมมาจากตัวแบบ โดยการสังเกตคนอื่น ๆ แล้วค่อยมาคิดว่าเราจะแสดงพฤติกรรมใหม่ ๆ อย่างไร แล้วจึงค่อยลงมือกระทำ คนเรามักเรียนรู้จากตัวแบบว่าทำอย่างไร แล้วจึงเลือกเอาแต่สิ่งที่ดี ๆ และเหมาะสมมาแล้วค่อยแสดงออก ซึ่งตัวแบบนี้มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้โดยทำหน้าที่ของการให้ข้อมูล คนเราจะดูตัวแบบเพื่อเป็นแนวในการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมโดยมีกระบวนการสำคัญ 4 กระบวนการ คือ

1. กระบวนการเอาใจใส่ (Attention Processes) กระบวนการที่มนุษย์ใส่ใจ และสนใจในการรับรู้พฤติกรรมของตัวแบบ กระบวนการนี้เป็นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้จากการสังเกต และเป็นตัวกำหนดว่าจะเลือกสังเกตจากตัวแบบใด หรือเลือกพฤติกรรมใดจากตัวแบบนั้น

ระดับของการเรียนรู้โดยการสังเกต ส่วนหนึ่งกำหนดโดยลักษณะพฤติกรรมของตัวแบบ (ความเด่นและความซับซ้อน) และยังขึ้นกับความสามารถของผู้ที่จะลอกเลียนแบบใน การจัดเก็บข้อมูลว่าจะได้ประโยชน์อย่างไรจากสิ่งที่ได้พบเห็นมา รวมทั้งประสบการณ์ของผู้ที่จะลอกเลียนแบบที่จะช่วยในการตีความในสิ่งที่ผู้ที่จะลอกเลียนแบบได้เห็นและได้ยินมา

2. กระบวนการจดจำ (Retention Process) เป็นกระบวนการรวบรวมรูปแบบพฤติกรรมที่ได้จากการสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบแล้วเก็บจำไว้ การสังเกตพฤติกรรมจากตัวแบบจะไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลเลยถ้าจำพฤติกรรมที่สังเกตไม่ได้ การเก็บจำพฤติกรรมของตัวแบบเป็นความจำ

เป็นในรูปแบบของสัญลักษณ์ซึ่งจะกลายเป็นความจำที่ถาวร ความสามารถในการจำพฤติกรรมโดยใช้สัญลักษณ์นี้ ต้องอาศัยการเรียนรู้จากการสังเกตเป็นอย่างมาก

3. กระบวนการคัดลอกหรือการจำลองแบบ (Motor Reproduction Process) เป็นกระบวนการแปลงมโนทัศน์ทางสัญลักษณ์ให้เป็นการกระทำที่เหมาะสม การกระทำที่เป็นแบบส่วนใหญ่นี้ นำเสนอเป็นมโนทัศน์และกฎของการกระทำที่เฉพาะเจาะจง การสร้างพฤติกรรมเป็นผลมาจากการจัดระยะการตอบสนองของการกระทำอย่างถูกต้องตรงตามมโนทัศน์ของการกระทำนั้น กระบวนการสร้างพฤติกรรมในระยะแรกจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการจับคู่ของมโนทัศน์ คือเมื่อผู้สังเกตเริ่มแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบแล้ว จะมีการเปรียบเทียบการกระทำของตนกับมโนทัศน์เกี่ยวกับพฤติกรรมนั้นถ้าผู้สังเกตมีมโนทัศน์ของพฤติกรรมถูกต้องมากเท่าไรการแสดงพฤติกรรมก็ยิ่งถูกต้องมากขึ้นเท่านั้น กระบวนการนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่จะแยกการแสดงพฤติกรรมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ (1) การรวบรวมความรู้ (2) การริเริ่ม (3) การตรวจสอบ หรือการติดตามผล (4) การปรู้งแต่งให้ดี ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นฐานข้อมูลย้อนกลับหรือผลของการตรวจสอบพฤติกรรมที่ได้แสดงออกไป

4. กระบวนการจูงใจ (Motivational Processes) เนื่องจากบุคคลจะไม่ทำพฤติกรรมทุกอย่างที่ได้เรียนรู้มา ทั้งที่มีความรู้ความสามารถพอที่จะรับ และเก็บจำพฤติกรรมตามตัวแบบและแสดงออกมาได้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงข้อแตกต่างของการเรียนรู้และการแสดงพฤติกรรมถ้าเรียนรู้ว่าพฤติกรรมนั้นให้ประโยชน์น้อยหรือเสี่ยงต่อการถูกลงโทษก็จะไม่แสดงพฤติกรรมออกมาแต่ถ้าพฤติกรรมให้ผลทางบวกก็เป็นตัวจูงใจให้แสดงพฤติกรรมออกมา

แบนดูรา (Bandura, 1986, pp. 29-36) ได้เสนอว่า ในการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมจะต้องวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่สำคัญบางประการ คือ

1. วิเคราะห์การพัฒนาการของการแสดงพฤติกรรม การพัฒนาการลอกเลียนแบบของใคร่คนเรานั้น มี 2 ลักษณะ คือ การลอกเลียนแบบโดยทันที กับการลอกเลียนแบบโดยไม่ทันที หรือทิ้งช่วงเวลาออกไป กล่าวคือ การแสดงออกของเด็ก ๆ จะเป็นการเลียนแบบทันที แต่เมื่อมีการพัฒนาทักษะทางด้านสัญลักษณ์และการแปลมากขึ้น คือมีอายุมากขึ้น การแสดงออกจะไม่เกิดขึ้นทันที แต่จะแสดงออกเวลาอื่น การศึกษาถึงพัฒนาการการลอกเลียนแบบจึงมองว่า อายุเป็นตัวชี้ถึงพัฒนาการทางด้านความรู้ซึ่งในทัศนะของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนั้น การเรียนรู้โดยการสังเกตไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะสิ่งที่ไม่คุ้นเคย ข้อมูลในการแสดงออกใหม่ ๆ ได้มาจากการสังเกต ตัวแบบรวมทั้งจากผลของพฤติกรรมของคนอื่น และในเด็กเองก็ตามหากมีทักษะ และมีพัฒนาการพอเด็กก็จะเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่โดยดูคนอื่นทำ แต่ถ้าเป็นพฤติกรรมที่คุ้นเคยก็ง่ายต่อการเรียนรู้ มากกว่าของใหม่

2. การวิเคราะห์เปรียบเทียบของตัวแบบการแสดงพฤติกรรม ในเรื่องการเรียนรู้โดยการสังเกตนั้นขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของสัญลักษณ์ได้ดีหรือไม่ของแต่ละบุคคล บุคคลที่มีความสามารถในการแปลความทางสัญลักษณ์ได้ดี มักจะมีการแสดงออกที่ทิ้งช่วง ไม่ทำตามตัวแบบที่เห็นทันที ส่วนที่บุคคลที่มีการแปลความสัญลักษณ์ได้ไม่ดีจะเรียนรู้การกระทำแบบง่าย ๆ จากตัวแบบ และสามารถทำตามตัวแบบได้ทันที หรือแค่ช่วงสั้นหลังจากที่ตัวแบบทำตัวอย่าง

3. สถานะของการรวมตัวของพฤติกรรมในการเรียนรู้โดยการสังเกต คือ แบบแผนใหม่ของพฤติกรรมถูกสร้างโดยการจัดระบบพฤติกรรมกระทำเหล่านั้นให้มีรูปแบบสำคัญที่แน่นอนในทฤษฎีเสริมแรง (Reinforcement) มีข้อสมมุติว่า องค์ประกอบของการกระทำถูกเลือกมาจากการกระทำที่เปิดเผย หรือการทำให้เห็น ในทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคม พฤติกรรมจะถูกเรียนรู้ในรูปสัญลักษณ์ โดยผ่านกระบวนการทดลองของข้อมูลก่อนที่จะแสดงออกมาคนเราจะสังเกตพฤติกรรมที่ปรารถนาของตัวแบบ แล้วกำหนดว่า องค์ประกอบของการกระทำนั้น จะเชื่อมและนำมาจัดลำดับในการสร้างพฤติกรรมใหม่ ๆ อย่างไร หรือกล่าวได้ว่า คนเราจะทำอะไรนั้นขึ้นกับความคิดเป็นลำดับแรกไม่ใช่ผลของการกระทำ การเรียนรู้โดยการสังเกตแต่ไม่ได้แสดงพฤติกรรมออกมาอาจจะถูกเก็บไว้เป็นข้อมูลมากมาย ดังนั้นเมื่อเห็นตัวแบบทำพฤติกรรมแปลก ๆ ผู้สังเกตจะอธิบายได้ว่าพฤติกรรมได้ถูกต้องและสามารถแสดงพฤติกรรมออกมาได้ไม่บ่อยมีข้อผิดพลาด เพราะการเรียนรู้มักมาจากการกระทำ ซึ่งผลการทดลองหลายวิธี พบว่า คนเราเรียนรู้โดยการดูก่อนที่จะกระทำ

4. บทบาทของการเสริมแรง (Reinforcement) ในการเรียนรู้โดยการสังเกต มีทฤษฎีที่เน้นการเสริมแรง ที่มีสมมุติฐานว่า การผสมผสานการตอบสนอง (Match Responses) นั้นต้องได้รับการเสริมแรง (Reinforce) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ถ้าจะวิเคราะห์ของทฤษฎีการวางเงื่อนไขโดยลงมือกระทำซึ่งกล่าวว่าการเรียนรู้เกิดจาก 3 องค์ประกอบ ดังภาพที่ 3

$$S^d \longrightarrow R \longrightarrow S^r$$

โดยที่ S^d คือ สิ่งเร้าที่เป็นตัวแบบ

R คือ การตอบสนองที่ถูกจับคู่ (Match Responses)

S^r คือ สิ่งเร้าที่ถูกเสริมแรง (Reinforce Stimulus)

ภาพที่ 3 การวิเคราะห์ของทฤษฎีการวางเงื่อนไขโดยลงมือกระทำ

การเรียนรู้โดยการสังเกตจะบรรลุผลโดยการเสริมแรง (Reinforcement) ต่าง ๆ และเมื่อการกระทำที่ออกมาสอดคล้องกับของตัวแบบ การเสริมแรงจะเป็นบวก หากผิดไปจากตัวแบบจะถูกลงโทษ เป็นต้น

แต่แนวคิดดังกล่าวอาจใช้ไม่ได้กับการเรียนรู้โดยการสังเกตที่ผู้สังเกตไม่ได้ทำตามตัวแบบแต่อาจจะแสดงออกในเวลาต่อมา ภายในเงื่อนไขนี้ การตอบสนองที่ถูกจับคู่ (R) และสิ่งเร้าที่ถูกเสริมแรง (S^r) จะหายไประหว่างที่เรียนรู้ ส่วนสิ่งเร้าที่เป็นตัวแบบ (S^d) จะหายไปเมื่อพฤติกรรมที่เรียนรู้มาแสดงออกครั้งแรก การวิเคราะห์นี้ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการเรียนรู้ที่คนเรียนรู้มาก่อนอาจจะไม่แสดงออกมาทันที

ดังนั้น การเสริมแรง จึงมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้โดยการสังเกตเห็นแบบอย่างที่เกิดขึ้นก่อนมากกว่าเป็นผลที่ตามมา การรู้พฤติกรรมของตัวแบบจะมีผลต่อการสร้างผลที่ตามมาได้อย่างมีคุณค่ามากขึ้นหรือหากมีการลงโทษเกิดขึ้น ก็ยังช่วยทำให้การเรียนรู้โดยการสังเกตต้องทำอย่างละเอียด รอบคอบมากขึ้น และผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจะช่วยให้เราจำในสิ่งที่ได้เรียนรู้ได้แม่นยำขึ้น โดยกระตุ้นให้มีการกำหนดรหัสและชักซ้อมพฤติกรรมนั้นอย่างสม่ำเสมอ ในทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม การเสริมแรงจึงเป็นเพียงอำนาจความสะกดมากกว่าจะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น เช่น บางคนไม่จำเป็นต้องมีการเสริมแรง หากเราตั้งใจต่อพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกในเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

5. กระบวนการของตัวแบบ และการแปลข้อมูลในการตอบสนอง (The Modeling Process and Transmission of Response Information) อิทธิพลของการแสดงออกของพฤติกรรมเป็นเรื่องการถ่ายทอดข้อมูล ทั้งนี้ตัวแบบจะสังเคราะห์การตอบสนองให้เป็นรูปแบบใหม่ ๆ แก่ผู้สังเกตได้อย่างไร ซึ่งการถ่ายทอดอาจจะออกมาในรูปของการแสดงออกทางร่างกาย รูปภาพ หรือเสียง การเรียนรู้ทางสังคมจะเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมโดยตรงจากที่ตัวแบบแสดงออกมาในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางสังคม คือ ความหลากหลายของตัวแบบต่าง ๆ

และขึ้นอยู่กับพื้นฐานกระบวนการแสดงพฤติกรรม คือ พฤติกรรมจะถูกถ่ายทอดโดยผ่าน คำพูด รูปภาพ หรือการแสดงต่าง ๆ ซึ่งแต่ละวิธีจะมีประสิทธิภาพต่างกัน และดึงดูดความสนใจได้ต่างกัน เช่น คนจะอ่านหนังสือได้ไม่นาน แต่ดูโทรทัศน์ได้นานกว่า และขึ้นกับความรู้ของผู้รับอย่างมาก ด้วย

6. ขอบเขตอิทธิพลของตัวแบบการแสดงพฤติกรรม อิทธิพลของการแสดงจะแพร่ พฤติกรรม รวมทั้งสร้างพฤติกรรมใหม่ ๆ ขึ้นด้วย โดยผ่านกระบวนการตัวแบบเชิงนามธรรม (Abstract Modeling) ซึ่งคนเราจะสามารถนำไปสร้างพฤติกรรมได้นอกเหนือจากสิ่งที่เขาเห็นและ ได้ยินมา กล่าวคือ กระบวนการตัวแบบเชิงนามธรรม เป็นการที่คนเราสังเกตและจดจำในสิ่งที่คนอื่นทำก่อน แล้วรวบรวมสร้างขึ้นเป็นพฤติกรรม จะนำไปทดลองใช้ภายใต้เงื่อนไขที่เขาได้เห็นมา แต่ไม่ได้ลอกเลียนมาทั้งหมดเพราะเขาจะต้องนำมาประยุกต์เข้ากับสภาพ/สถานการณ์ที่แตกต่าง ไปและไม่คุ้นเคย ซึ่งเป็นการที่คนเราจะดึงข้อมูลในส่วนที่เหมือนกันจากตัวแบบที่หลากหลาย แล้ว นำมาสร้างเป็นกฎที่มีโครงสร้างคล้ายของเดิม และผู้สังเกตจะนำออกมาใช้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ เหมือนกัน ถึงแม้ว่าคนเราจะไม่เคยเห็นตัวแบบแสดงพฤติกรรมดังกล่าวที่ใดมาก่อน

7. การแสดงพฤติกรรมเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากในการสร้างกฎแห่งพฤติกรรมเพราะ ในการสังเกตนั้นผู้สังเกตจะได้มาซึ่งกฎ/หลักต่าง ๆ ได้เรียนรู้หลายอย่างได้แนวคิด กลยุทธ์ในการ จัดการข้อมูล ได้ความรู้ ได้มาตรฐานในการปฏิบัติ ซึ่งกระบวนการตัวแบบเชิงนามธรรมจะเป็นตัว ที่มาช่วยอธิบายกฎเหล่านี้ และกระบวนการตัดสินใจด้านศีลธรรม (Moral Judgment) เป็นอีกสาขา หนึ่งที่น่ากระบวนการตัวแบบเชิงนามธรรมมาใช้เพื่อทดสอบความคาดการณที่ได้จากทฤษฎีทาง เลือก ซึ่งทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมองว่ากระบวนการตัดสินใจด้านศีลธรรมเป็นเสมือนเครื่อง ตัดสินใจทางสังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการของปัจจัยต่าง ๆ ที่จะช่วยบรรเทาหรือตัดสินใจการกระทำที่ผิด ซึ่งเกณฑ์ประเมินหลายมิตินั้นรวมอยู่ในลักษณะของผู้กระทำผิด ๆ ลักษณะที่กระทำผลที่ตามมา ทั้งฉันทและผลในระยะสั้น สภาพที่เกิดเหตุการณ์นั้น เงื่อนไขการจูงใจ และประเภทของคนที่ถูก เป็นเหยื่อ ฯลฯ อิทธิพลของตัวแบบจะไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเหตุผลทางศีลธรรม คนเราหากไม่ เข้าใจความคิดของ การแสดงเหล่านั้นก็มักจะไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทักษะทางความรู้จะเป็นตัวกำหนด สิ่งที่เขาได้รับการแสดง

8. ตัวแบบเชิงสร้างสรรค์ (Creative Modeling) การสร้างแบบแผนพฤติกรรมใหม่ ๆ ได้นั้นจะมาจากการดูตัวต้นแบบก่อน คนเราจะรวบรวมแง่มุมต่าง ๆ ของตัวแบบที่หลากหลายนำมา ผสมผสานเป็นรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากแบบหนึ่งแบบใดที่ดูมาเฉพาะ เป็นการรับรูปแบบมา จากหลายแหล่งแล้วมาผสมผสานเป็นรูปแบบของตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่คนเราแต่ละคนจะรับมาไม่ เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละบุคคล

9. การแพร่กระจายของนวัตกรรม (Diffusion of Innovation) ตัวแบบมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความคิดใหม่ ๆ และข้อปฏิบัติทางสังคม หรือถ่ายทอดจากสังคมนั้นไปยังสังคมอื่นรูปแบบการถ่ายทอด/ เผยแพร่ คือ แนะนำพฤติกรรมใหม่ ๆ โดยใช้ตัวอย่างเด่น ๆ รับพฤติกรรมนั้นไปอย่างรวดเร็ว ความคงอยู่หรือลดลงของสิ่งนั้น ซึ่งรูปแบบของการถ่ายทอดจะคล้ายกัน แต่ต่างที่วิธีการถ่ายทอดความเร็วและขอบเขตของการรับมา และระยะเวลาของการคงอยู่ของสิ่งแปลกใหม่ นั้น ๆ ซึ่งทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมแบ่งแยกระหว่างขบวนการในการเผยแพร่ และในสิ่งที่คิดค้นใหม่ ๆ นั่นคือ การได้มาซึ่งพฤติกรรมใหม่ ๆ และการนำไปใช้ในทางปฏิบัติในเรื่องของการได้มาตัวแบบ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดพฤติกรรมใหม่ ๆ ปัจจัยที่มีผลต่อความเร็วของการเผยแพร่นี้เป็นปัจจัยเดียวที่กำหนดตัวพฤติกรรมการเรียนรู้

โดยสรุป ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ได้นำเสนอถึง การแสดงพฤติกรรมของบุคคลเกิดจากการเรียนรู้จากตัวแบบ ซึ่งตัวแบบที่บุคคลหนึ่งพบเห็นมีมากมายหลายตัวแบบ ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้บุคคลจะเลือกที่แสดงพฤติกรรมที่รับมานั้น ได้แก่ แรงกระตุ้น ความพอใจที่คาดว่าจะได้รับประโยชน์ของการสังเกตคุณค่าทางประสบการณ์ ความเสี่ยงที่คาด การประเมินตนเอง อุปสรรคทางสังคม และ ข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ซึ่งอิทธิพลแต่ละตัวจะมีความแตกต่างกัน ที่สำคัญมี 3 ปัจจัยหลัก คือ (1) ตัวแบบ (Modeling) เป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดพฤติกรรมใหม่ ๆ (2) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมจะมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมที่รับมา (3) เทคโนโลยีทางการสื่อสารจะมีบทบาทต่อการแพร่กระจายอย่างมาก และบุคคลจะแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบที่ได้เรียนรู้มามากน้อย ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละบุคคล แต่ในแง่การแสดงความคิดเห็นแล้ว เมื่อตัวแบบได้ถ่ายทอดความคิด หรือพฤติกรรมแล้ว บุคคลจะเกิดความคิด ความเชื่อ และความชอบขึ้นมาก่อน แต่ก็ยืนยันไม่ได้ว่าการแสดงออกที่คนเราเรียนรู้จะแสดงออกในลักษณะใด เพราะเป็นลักษณะส่วนบุคคลหรือเป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ และเพื่อให้มาตรฐาน ทางศีลธรรม ดังนั้น ในการศึกษาผลของการที่ผู้นำเสนอสื่อ (ตัวแบบ) แต่ละแบบที่นำเสนอความรู้เกี่ยวกับการป้องกันยาบ้า ให้แก่กลุ่มนักเรียนได้ศึกษาแล้ว จึงวัดเพียงความคิดเห็นของนักเรียนเป็นต้น ซึ่งความคิดเห็นของบุคคลเป็นพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลมีทัศนคติต่อเรื่องนั้น ๆ และแสดงพฤติกรรมออกมาในทิศทางนั้น

กระบวนการเสนอตัวแบบ (Modeling Proecedres)

เทคนิคการปรับพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพที่สามารถใช้ได้ทั้งในการลดพฤติกรรมเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมใหม่ ๆ ตลอดจนปรับปรุงพฤติกรรมที่ติดอยู่แล้วให้ดีขึ้นนั้น คือเทคนิคการเสนอตัวแบบ (Modeling) เทคนิคการเสนอตัวแบบนี้เริ่มพัฒนามาจากของ แบนดูรา (Bandura) ในช่วงปี 1969 หลังจากนั้นเทคนิคการเสนอตัวแบบนี้ได้นำไปใช้อย่างแพร่หลายในแทบทุกสภาพสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นในโรงพยาบาล โรงเรียน คลินิก หรือแม้กระทั่งในสังคมวงกว้าง (งาน

การรณรงค์ และการโฆษณาในสื่อมวลชนต่าง ๆ) ผลจากการนำไปพบว่าเทคนิคการเสนอตัวแบบนี้ จัดได้ว่าเป็นเทคนิคที่มีประสิทธิภาพอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ไม่ว่าจะเป็น เด็ก ผู้ใหญ่ หรือคนไข้ในโรงพยาบาลโรคจิตก็ตาม มีความสำคัญดังนี้

1. เทคนิคการเสนอตัวแบบนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้นอกจากจะเป็นเทคนิค ที่มีประสิทธิภาพสูงแล้ว ยังเป็นเทคนิคที่มีลักษณะใกล้เคียงกับวิถีชีวิตตามธรรมชาติของคนเรา เนื่องจากคนเรานั้นมีแนวโน้มที่จะลอกเลียนแบบซึ่งกันและกันอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้เทคนิคการเสนอตัวแบบนี้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแนวความคิดมาตรฐาน

2. การเสนอตัวแบบนี้ เป็นเทคนิคที่พัฒนามาจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญา สังคมของแบนดูรา (Bandura) ที่มีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมของคนเรานั้น ไม่ได้เป็นผลมาจากการที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เขาอยู่นั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคลที่ประกอบไปด้วยความคิดและความรู้สึกอีกด้วย ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 นี้ (พฤติกรรม สภาพแวดล้อม และคุณลักษณะส่วนบุคคล) จะมีลักษณะของการกำหนดซึ่งกันและกันอยู่ ถ้าปัจจัยใดเปลี่ยนแปลง ไป อีกสองปัจจัยที่เหลือก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วยซึ่งแนวทางในการเสนอตัวแบบนี้จะพิจารณาในการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้บุคคลเกิดความคาดหวังถึงผลที่จะเกิดขึ้นบางอย่าง ซึ่งความคาดหวังถึงผลที่จะเกิดขึ้นนี้เองที่จะทำให้บุคคลตัดสินใจที่จะแสดงพฤติกรรม หรือไม่แสดงพฤติกรรม ลักษณะของกระบวนการเสนอตัวแบบอาจจะดูได้จากภาพ

โดย A - การเสนอตัวแบบ

B1 - ความคิดหรือความรู้สึกของผู้สังเกตตัวแบบ

B - พฤติกรรมที่แสดงออก

C - ผลกรรม

ภาพที่ 4 แสดงถึงลักษณะของกระบวนการเสนอตัวแบบ

จากภาพที่ 4 จะเห็นได้ว่ากระบวนการเสนอตัวแบบนี้จะต้องมีการเสนอตัวแบบ (A) ที่ทำให้ผู้สังเกตเกิดความสนใจและคิดอยากที่จะทำตาม (B1) เมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรม (B) ตามตัวแบบแล้วสิ่งที่ตามมาคือผลกรรม (C) ที่เกิดขึ้นต่อพฤติกรรมนั้น ถ้าพฤติกรรมที่ทำตามตัวแบบได้รับการเสริมแรงทางบวก พฤติกรรมนั้นจะเกิดบ่อยครั้งขึ้น แต่ถ้าพฤติกรรมที่ทำตามตัวแบบแล้วได้รับการลงโทษพฤติกรรมนั้นก็จะไม่เกิดขึ้นอีก แบนดูรา (Bandura, 1969) ได้กล่าวไว้ว่าตัวแบบนี้มี

ผลต่อพฤติกรรมของบุคคล 3 ด้านด้วยกัน คือช่วยให้บุคคลเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ ๆ หรือทักษะใหม่ ๆ ซึ่งจากผลของตัวแบบในลักษณะเช่นนี้เองทำให้เราสามารถนำเอาวิธีการเสนอตัวแบบไปสร้างพฤติกรรมใหม่ ๆ ให้กับบุคคลที่ยังไม่เคยกระทำพฤติกรรมดังกล่าวนั้น เพื่อที่ว่าจะได้ประโยชน์ต่อเขาทั้งในสภาพปัจจุบัน และอนาคต เช่น นำไปเสริมสร้างทักษะทางสังคมให้กับเด็กที่แยกตัว เสริมสร้างทักษะการพูดให้กับเด็กปัญญาอ่อน หรือเสริมสร้างทักษะบางอย่างให้กับคนไข้โรคจิตในโรงพยาบาล เพื่อที่ว่าเขาจะได้สามารถอยู่ในชุมชนของเขาได้อย่างมีความสุขมีผลทำให้เกิดการระงับ (Inhibition) หรือการยุติการระงับ (Disinheriting) การแสดงพฤติกรรมของผู้ที่สังเกตตัวแบบได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับว่าเมื่อตัวแบบแสดงพฤติกรรมแล้วได้รับผลกระทบเช่นใดถ้าตัวแบบแสดงพฤติกรรมแล้วได้รับผลกระทบที่เป็นสิ่งที่ไม่พึงพอใจ แนวโน้มที่ผู้สังเกตตัวแบบจะไม่แสดงพฤติกรรมตามตัวแบบนั้นจะมีสูงมาก ก็เท่ากับตัวแบบทำหน้าที่ระงับการเกิดพฤติกรรมดังกล่าว แต่ถ้าพฤติกรรมใดที่ผู้สังเกตตัวแบบเคยถูกระงับมาก่อน แล้วมาเห็นตัวแบบแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วไม่ได้รับผลกระทบอย่างที่ผู้สังเกตคาดว่าจะได้รับ (ผลกระทบที่เป็นสิ่งที่ไม่พึงพอใจ) หรือแสดงแล้วได้รับผลกระทบทางบวก แนวโน้มที่ผู้สังเกตจะกระทำตามตัวแบบก็จะมีมากขึ้น ก็เท่ากับว่าพฤติกรรมที่เคยถูกระงับนั้นได้ถูกการยุติการระงับแล้ว

3. การเสนอตัวแบบนั้นช่วยให้พฤติกรรมที่เคยได้รับการเรียนรู้มาแล้วได้มีโอกาสแสดงออก หรือถ้าเคยแสดงออกแล้วแต่ทว่าไม่ค่อยได้แสดงออก ให้แสดงออกเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นผลของตัวแบบในลักษณะเช่นนี้ก็จะทำหน้าที่เป็นสัญญาณกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้นออกมา

ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการเสนอตัวแบบ

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2541, หน้า 255-259) ได้รวบรวมปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการเสนอตัวแบบไว้อย่างละเอียด โดยที่เขาแบ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการเสนอตัวแบบเป็น 2 ปัจจัยหลักคือ

1. ปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการเก็บจำ (Factors Enhancing Learning and Retention) แบนดูรา (Bandura, 1986) ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่าการที่คนเราจะเรียนรู้ได้ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้สังเกตที่จะสังเกตตัวแบบ และความสามารถในการเก็บจำสิ่งที่สังเกตได้ ดังนั้นผู้ที่วางแผนในการเสนอตัวแบบนั้น ควรจะแน่ใจได้ว่าตนเองได้พยายามสร้างเงื่อนไขให้เกิดการส่งเสริมความตั้งใจ และการเก็บจำของผู้สังเกตได้ ซึ่งแน่นอนตัวแบบที่ใช้วิธีการเสนอตัวแบบตลอดจนลักษณะของผู้ที่จะให้สังเกตตัวแบบนั้น ควรจะได้รับการพิจารณา ลักษณะของตัวแบบ คำถามแรกที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเสนอตัวแบบ คือใครควรจะเป็นตัวแบบดูเหมื่อนว่าเป็นคำถามที่ค่อนข้างจะตอบได้ยาก ทั้งนี้การที่บอกได้ว่าใครควรจะเป็นตัวแบบนั้นยังต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของพฤติกรรมที่ต้องการจะบำบัด ลักษณะของผู้สังเกต และปฏิสัมพันธ์ระหว่างของ

พฤติกรรมและลักษณะของผู้สังเกตอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามแนวทางในการเลือกตัวแบบนั้นมีหลักการในการเลือกอย่างกว้าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ตัวแบบควรจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับผู้สังเกตทั้งในด้าน เพศ เชื้อชาติ และ ทัศนคติ ซึ่งการที่ตัวแบบมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับผู้สังเกตนั้น จะทำให้ผู้สังเกตมั่นใจได้ว่า พฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกนั้นเหมาะสม และสามารถทำได้ เพราะบุคคลนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับตน ซึ่งจะ使他เกิดความรู้สึกว่าเขาก็น่าจะทำได้เช่นกัน

1.2 ตัวแบบควรจะเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในสายตาของผู้สังเกต แต่ถ้ามีชื่อเสียงมากเกินไปก็จะทำให้เขามีความรู้สึกว่าพฤติกรรมที่ตัวแบบกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นจริงสำหรับเขาได้

1.3 ระดับของความสามารถของตัวแบบนั้น ควรจะมีระดับที่ใกล้เคียงกับผู้สังเกต เพราะถ้าใช้ตัวแบบที่มีความสามารถสูงมาก ก็จะทำให้ผู้ที่สังเกตคิดว่า เขามิ่่น่าจะทำตามได้ ทำให้เขาปฏิเสธที่จะทำตามตัวแบบนั้น เดวิดสัน และสมิธ ได้ศึกษาเด็กที่สังเกตตัวแบบ ที่เป็นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถสูง ที่เป็นเด็กในลักษณะที่คล้ายคลึงกับเขา และที่เป็นเด็กที่มีความสามารถต่ำ พบว่าเด็กที่สังเกตตัวแบบที่เป็นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถสูงจะมีความเห็นว่า ผู้ใหญ่นั้นลดมาตรฐานของตนเองลงมา ในขณะที่มองว่าพฤติกรรมที่เด็กที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเขาแสดงออกนั้น ตรงกับมาตรฐานของเขาและมองว่าเด็กที่มีความสามารถต่ำ มีความสามารถเพิ่มขึ้น จากผลการศึกษานี้เอง อาจจะกล่าวได้ว่า ทางที่ดีที่สุดนั้นควรเลือกตัวแบบที่มีความสามารถสูงกว่าผู้ที่สังเกตเพียงเล็กน้อยหรือเริ่มจากสภาพการณ์ที่คล้ายคลึงกับผู้สังเกต แล้วค่อย ๆ เพิ่มความสามารถขึ้นไป

1.4 ตัวแบบนั้นควรจะมีลักษณะที่เป็นกันเองและอบอุ่น

1.5 ตัวแบบเมื่อแสดงพฤติกรรมแล้วได้รับการเสริมแรงจะทำให้ได้รับความสนใจจากผู้สังเกตมากขึ้น ลักษณะของผู้สังเกต ผลของการเสนอตัวแบบนั้น จะมีมากขึ้นเพียงโดย้อมขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้สังเกตด้วย ซึ่งลักษณะของผู้สังเกตที่ผู้ดำเนินการเสนอตัวแบบ ควรจะต้องพิจารณาไว้ดังต่อไปนี้

1.5.1 ความสามารถในการดำเนินการ และเก็บจำข้อมูล ซึ่งจัดได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญมากที่ผู้ดำเนินการเสนอตัวแบบจะต้องพิจารณาความสามารถดังกล่าวขึ้นอยู่กั้ระดับสติปัญญาของผู้สังเกต ดังนั้นควรเสนอตัวแบบให้สอดคล้องกับสติปัญญาของผู้สังเกตนั้น อย่างเช่น เด็กที่มีความบกพร่องทางสมองอาจจะต้องเสนอตัวแบบบ่อย ๆ ครั้ง เด็กที่เป็นออทิซึม (Autistic) อาจจะต้องการสอนให้มีทักษะในการสังเกตและลอกเลียนแบบ ก่อนที่จะมีการใช้ตัวแบบ เป็นต้น

1.5.2 ความไม่แน่ใจ ถ้าผู้สังเกตไม่แน่ใจในการแสดงออกของพฤติกรรมของตน เขาก็มักจะให้ความสนใจจากตัวแบบอย่างเช่น ที่คนเราไปงานปาร์ตี้ พบอาหารชนิดหนึ่งที่ไม่แน่ใจ

จะรับประทานอย่างไร เขาก็จะพยายามสังเกตคนข้าง ๆ ที่รับประทานอาหารชนิดนั้นเพื่อที่ว่าเขาจะรับประทานอาหารชนิดนั้นได้ถูกต้องมากขึ้น

1.5.3 ความวิตกกังวลก็เป็นลักษณะของผู้สังเกตอีกลักษณะหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้ ถ้าผู้สังเกตมีความกังวลมากเกินไปก็จะทำให้เกิดการลบกลบต่อการสังเกตตลอดจนกระบวนการเก็บจำพฤติกรรมของตัวแบบ จึงอาจจะจำเป็นที่จะต้องฝึกให้ผู้สังเกตรู้จักวิธีการผ่อนคลายก่อนการเสนอตัวแบบและบอกให้เขาผ่อนคลายในระหว่างที่ตัวแบบแสดงพฤติกรรม ทั้งนี้เพื่อที่จะแน่ใจได้ว่า การผ่อนคลายจะไประงับความวิตกกังวลนั้น

1.5.4 บุคลิกภาพด้านอื่น ๆ ของบุคคลที่มีผลต่อประสิทธิภาพการเสนอตัวแบบ เช่นลักษณะหุ่นหั่นพลาตันเด่น การรู้ถึงคุณค่าของตนเองการรับรู้ถึงศักยภาพแห่งตน สถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจและเพศ เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ควรจะ ได้มีการพิจารณาก่อนที่จะมีการเสนอตัวแบบ ลักษณะของการเสนอตัวแบบ มีวิธีการเสนอตัวแบบอยู่หลายวิธีด้วยกัน ได้แก่

1.5.4.1 เสนอตัวแบบที่เป็นชีวิตจริงหรือตัวแบบสัญลักษณ์ ซึ่งการเสนอตัวแบบ ที่เป็นชีวิตจริงนั้นเป็นข้อดีตรงที่นำสนใจมากกว่าตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ในการรับรู้ของคนบาง คน อีกทั้งสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการแสดงออกได้ตามสถานภาพ แต่จุดอ่อนของการเสนอตัวแบบที่เป็นชีวิตจริงอยู่ที่ค่อนข้างจะเสี่ยงไปตรงที่ไม่สามารถทำนายหรือควบคุมได้อย่างที่ต้องการจะเป็นปัญหามากในกรณีที่ตัวแบบที่ใช้ในการบำบัดความกลัวนั้นเกิดมีความวิตกกังวลสูงขึ้นถ้าเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นก็จะทำให้ผลการบำบัดนั้นเพิ่มความกลัวให้กับผู้สังเกต ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ผู้บำบัดจำนวนมาชอบที่จะใช้ตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์มากกว่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของ फिल्म แคมภาพ แคมเสียง การ์ตูน หรือข้อเขียนการจะเสนอในรูปแบบใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพฤติกรรมและการนำไปใช้

1.5.4.2 ตัวแบบภายใน การเสนอตัวแบบภายในนั้นเป็นการให้บุคคลจินตนาการตัวแบบแสดงพฤติกรรม

1.5.4.3 การเสนอตัวแบบหลาย ๆ ตัวจะช่วยทำให้มีการเสนอตัวแบบมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากผู้สังเกตจะพบว่าตัวแบบบางตัวมีลักษณะคล้ายกับตนตลอดจนทำให้ได้เรียนรู้การแสดงพฤติกรรมหลาย ๆ อย่าง ทำให้ผู้สังเกตมีความยืดหยุ่นมากขึ้นในการแสดงออกในหลาย ๆ สภาพเหตุการณ์

1.5.4.4 การเสนอตัวแบบที่แสดงถึงความสามารถในการแก้ปัญหาได้อย่างดีกับตัวแบบที่ค่อย ๆ แสดงถึงการเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหา ซึ่งตัวแบบที่ค่อย ๆ แสดงถึงการเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหานั้น ก็จะต้องเริ่มจากการแสดงว่าเขาขาดทักษะบางอย่าง และมีความรู้สึก (วิตกกังวลหรือขาดความสนใจ) บางอย่างที่ทำให้เขาไม่สามารถที่จะแสดงพฤติกรรม

ออกมาได้ จากนั้นตัวแบบก็จะพูดถึงความรู้สึกของตน และขั้นตอนในการแก้ปัญหา พร้อม ๆ กับพฤติกรรมของเขาก็จะเริ่มดีขึ้น

1.5.4.5 การเสนอตัวแบบแบบค่อย ๆ แสดงออกทีละขั้นตอน ซึ่งวิธีการเสนอแบบนี้เหมาะที่จะใช้กับการแสดงพฤติกรรม หรือการกระทำที่ซับซ้อน การเสนอตัวแบบแบบค่อย ๆ แสดงออกทีละขั้นตอนนั้นจะแบ่งทักษะออกมาเป็นทักษะย่อย ๆ แล้วเสนอไปที่ละทักษะ ซึ่งผู้สังเกตจะต้องทำได้ตามตัวแบบเสียก่อนจึงจะค่อยเสนอตัวแบบที่แสดงทักษะในลำดับต่อไป วิธีการเสนอตัวแบบในลักษณะนี้ดูเหมือนว่าจะเหมาะสมกับการสอนวิธีการขับรถ หรือการเล่นดนตรี เป็นต้น

1.5.4.6 การใช้การสอน ซึ่งการใช้การสอนควรจะได้พิจารณาไว้ร่วมกับการเสนอตัวแบบ การเริ่มต้นการสอนนั้นควรจะอธิบายว่าผู้สังเกต จะเห็นตัวแบบกระทำอะไร และบอกผู้สังเกตว่าเราหวังที่จะเห็นเขาแสดงตามตัวแบบที่เขาจะดูนั้น ซึ่งการบอกเช่นนี้จะทำให้ผู้สังเกตให้ความสนใจต่อตัวแบบมากยิ่งขึ้น

1.5.4.7 การให้ผู้สังเกตนั้นสรุปถึงลักษณะของพฤติกรรมของตัวแบบที่เขาสังเกต ซึ่ง แบบครูและคณะ พบว่าการให้ผู้สังเกตสรุปถึงลักษณะของพฤติกรรมของตัวแบบนั้น ทำให้ผู้สังเกตสามารถเรียนรู้และเก็บจำลักษณะของตัวแบบได้ดีขึ้น

1.5.4.8 การซักซ้อม เมื่อสังเกตตัวแบบได้แล้ว การที่จะทำให้การเรียนรู้จากการลอกเลียนแบบนั้นได้ผลดีขึ้น ควรให้ผู้สังเกตได้มีโอกาสซักซ้อม ซึ่งการซักซ้อมสามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ ซักซ้อมในใจนั้นคือคิดถึงลักษณะของพฤติกรรม ที่จะต้องแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ กับการซักซ้อมโดยการแสดงออกดู ซึ่งการซักซ้อมทั้งสองลักษณะนี้ จะช่วยให้ผู้ที่สังเกตสามารถจดจำได้ดีขึ้น และเมื่อถึงเวลาแสดงออกก็จะแสดงออกได้ง่ายขึ้น

1.5.4.9 สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องพิจารณาคือ สภาพการณ์ที่จะเสนอตัวแบบ ควรเป็นสภาพการณ์ที่สามารถลดการรบกวนจากสิ่งเร้าภายนอกได้เป็นอย่างดี เช่น ถ้าเป็นภาพยนตร์ก็ควรจะฉายในห้องมืดและไม่มีเสียงรบกวน ถ้าใช้แถบบันทึกเสียงก็ควรจะใช้หูฟังของแต่ละบุคคลซึ่งน่าจะทำให้ผู้สังเกตเพิ่มความตั้งใจมากกว่าการฟังเสียงจากลำโพงในห้อง

2. ปัจจัยที่ส่งเสริมการแสดงออก (Factors Enhancing Performance) ภายหลังจากที่คนเราตั้งใจและเก็บจำลักษณะของพฤติกรรมของตัวแบบได้เป็นอย่างดีแล้ว สิ่งที่จะต้องพิจารณาต่อมาคือทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้คนนั้นแสดงออก การแสดงออกนั้นควรจะเป็นการแสดงออกที่มีคุณภาพ และทำอย่างไรจึงจะทำให้บุคคลนั้นเอาสิ่งที่ตนเองเรียนรู้จากตัวแบบไปใช้ในสภาพการณ์อื่น ๆ ด้วย ซึ่ง เฟอร์รี และฟูรุกาวา (Perry & Furukawa) ได้เสนอว่าการที่จะส่งเสริมลักษณะของการแสดงออกทั้ง 3 ด้าน นั้นควรดำเนินการดังต่อไปนี้

2.1 การสร้างสิ่งล่อใจเพื่อให้บุคคลแสดงออก อาจทำได้โดยการให้ตัวแบบได้รับการเสริมแรงซึ่งการที่ตัวแบบได้รับการเสริมแรงจากการกระทำพฤติกรรมดังกล่าว จะทำให้บุคคลอยากแสดงพฤติกรรมตามลักษณะของตัวแบบบ้าง นอกจากนั้นการให้การเสริมแรงโดยตรงต่อผู้ที่แสดงพฤติกรรมตามตัวแบบก็จะทำให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบมากขึ้นนั่นเอง สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องพิจารณาคือการที่ให้ตัวแบบเสริมแรงตนเอง เช่น เมื่อตัวแบบแสดงพฤติกรรมบางอย่างแล้วก็พูดกับตัวเองว่า “เยี่ยมมาก? ผมแก้ปัญหาได้แล้ว” แล้วก็มีอย่างมีความสุข การเสนอตัวแบบในลักษณะดังกล่าวจะช่วยทำให้ผู้สังเกตได้รู้จักการใช้การเสริมแรงตนเอง ซึ่งในระยะยาวจะมีผลดีกว่าการใช้การเสริมแรงจากภายนอกการทำให้การแสดงออกนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการชักชวน และมีการให้ข้อมูลป้อนกลับวิธีการคือให้บุคคลสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบแล้วก็ลองให้เขากระทำ จากนั้นผู้บ้นักก็ควรจะให้ข้อมูลป้อนกลับ โดยการบอกถึงสิ่งที่เขาทำดีแล้ว และสิ่งที่เขาควรระวัง จากนั้นจึงบอกให้ทำอีกครั้งจนกระทั่งเขาสามารถทำได้ดี นอกจากการใช้วิธีการชักชวนและการให้ข้อมูลป้อนกลับแล้ว ในบางครั้งก็อาจจะใช้การเสนอตัวแบบแบบมีส่วนร่วม (Participant Modeling) ซึ่งพัฒนาโดย โรเตอร์ เพื่อใช้ในการบำบัดผู้ที่มีความกลัวผิดปกติ ซึ่งกระบวนการนั้นก็มี การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแบบและผู้สังเกต หลังจากมีการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่พึงประสงค์แล้ว ตัวแบบก็จะนำผู้สังเกตไปที่ละขั้นตอน อาจจะต้องจับบางส่วนของร่างกายของผู้สังเกตให้ทำตามด้วยถ้าจำเป็น ถ้าเป็นไปได้ตัวแบบก็ควรจะให้ข้อมูลป้อนกลับทันทีที่ผู้สังเกตทำตามตัวแบบได้อย่างถูกต้อง

2.2 การให้บุคคลนำเอาสิ่งที่เรียนรู้นั้น ไปใช้ในสภาพการณ์อื่น ซึ่งการที่จะทำให้เกิดการแผ่ขยายของการเรียนรู้นั้น สิ่งหนึ่งที่ผู้บ้นักมากที่สุด การแผ่ขยายก็จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้มาก และถ้าเป็นไปได้ก็น่าจะฝึกกันที่สภาพแวดล้อมของผู้เข้มารับการบำบัดเองก็จะช่วยได้มาก

วิธีการดำเนินการเสนอตัวแบบ

หลังจากที่เราได้รู้ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อประสิทธิภาพของการใช้ตัวแบบแล้ว ต่อมาก็คือจะต้องมีวิธีการดำเนินการอย่างไรจึงจะทำให้การเสนอตัวแบบนั้นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งวิธีการดำเนินการเสนอตัวแบบนั้นเป็นวิธีการที่ทำได้ง่าย ไม่ยุ่งยาก และไม่สลับซับซ้อน นั่นคือ สร้างตัวแบบโดยยึดหลักเกณฑ์ที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อของปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพของการใช้ตัวแบบ จากนั้นก็ต้องตัดสินใจว่าควรจะเสนอตัวแบบในลักษณะใด (ตัวแบบชีวิตจริง หรือตัวแบบสัญลักษณ์) แล้วก็เสนอไปตามนั้น ซึ่งขั้นตอนในการพิจารณาการดำเนินการเสนอตัวแบบควรจะพิจารณาดังต่อไปนี้

1. กำหนดพฤติกรรมที่ต้องการให้ตัวแบบแสดงเพื่อให้บุคคลสังเกต และลอกเลียนแบบให้ชัดเจน

2. ความชัดเจนของพฤติกรรมจะต้องหมายถึง การสังเกตเห็นได้ วัดได้ โดยที่ใช้คนตั้งแต่ 2 คน สามารถสังเกตเห็นตรงกันว่าพฤติกรรมนั้นเกิดหรือไม่เกิด

3. จะต้องแน่ใจได้ว่าพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงนั้น จะต้องอยู่ภายในระดับความสามารถของผู้ที่สังเกต ไม่เช่นนั้นจะก่อให้เกิดความคับข้องใจในการเรียนรู้

4. จะต้องแน่ใจว่า พฤติกรรมที่จะให้บุคคลลอกเลียนแบบนั้น เป็นพฤติกรรมที่ทำให้ดูง่ายถ้าเป็นพฤติกรรมที่ซับซ้อนก็อาจจะแยกออกเป็นพฤติกรรมย่อย ๆ จากนั้นอาจใช้คำพูดชี้แนะได้

5. จะต้องแน่ใจได้ว่าผู้สังเกตนั้นตั้งใจสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบอย่างแท้จริง (มองหรือฟัง) จึงอาจที่จะใช้สัญญาณที่เป็นคำพูดแก่ผู้สังเกตก่อน เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจ เช่น บอกว่า “แคงดูนี่ซิ” เป็นต้น แต่การให้สัญญาณนั้นจะต้องไม่กระทำโดยพฤติกรรมที่รุนแรง เช่น การกระชากตัวให้สังเกต เป็นต้น เพราะจะทำให้ผู้สังเกตลอกเลียนแบบพฤติกรรมที่รุนแรงได้

6. จะต้องแน่ใจเสมอว่าพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกนั้นชัดเจนและกระทำสม่ำเสมอ

7. เมื่อผู้สังเกตตัวแบบลอกเลียนแบบพฤติกรรมของตัวแบบได้ถูกต้อง หรือใกล้เคียงกับพฤติกรรมของตัวแบบ จะต้องให้การเสริมแรงผู้ที่เรียนแบบทันที

8. การเสริมแรงให้แก่ผู้ที่ลอกเลียนแบบหรือผู้สังเกตนั้น จะต้องใช้ตัวเสริมแรงที่มีประสิทธิภาพ

9. จะต้องแน่ใจได้ว่า ผู้ดำเนินการเสนอตัวแบบจะต้องไม่ควบคุมความสนใจของผู้สังเกตตัวแบบด้วยวิธีการที่รุนแรง เช่น ดึงหรือคว้า เป็นต้น

10. ควรมีการรวบรวมข้อมูลที่แสดงถึงความก้าวหน้าของผู้สังเกตด้วย เพราะจะทำให้ผู้สังเกตได้รู้ว่าตนเองก้าวหน้าจริงและเป็นตัวเสริมแรงที่ดีให้แก่ผู้สังเกตอีกด้วย

11. ในกรณีที่ผู้สังเกตไม่สามารถเรียนแบบพฤติกรรมของตัวแบบได้เลย อาจจะใช้การชี้แนะ โดยทางร่างกายเข้าช่วยได้ เพราะจะทำให้เรียนรู้ได้เร็วขึ้น

12. ในการเสนอตัวแบบนั้น เมื่อตัวแบบแสดงพฤติกรรมเป้าหมายแล้ว ควรมีการให้มีการเสริมแรงต่อตัวแบบด้วย การทำเช่นนี้จะเป็นการจูงใจให้ผู้สังเกตอยากลอกเลียนแบบมากยิ่งขึ้น

13. ควรเลือกตัวแบบที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับผู้สังเกต พร้อมทั้งให้มีความเด่น ตลอดจนสามารถแสดงพฤติกรรมที่จะให้ลอกเลียนแบบได้อย่างคล่องแคล่ว (สม โภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2541, หน้า 253-261)

การเลียนแบบสำหรับเด็ก

สวนา พรพัฒน์กุล (2525, หน้า 26-29) ได้กล่าวการเลียนแบบของเด็กไว้ว่า ในวัยเด็ก การเลียนแบบจะเป็นการเลียนแบบในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินมาถ้าโชคดีเขาก็จะได้รับสิ่งที่ดี แต่ถ้าสิ่งที่ไม่ดีมีความดึงดูดความสนใจของเขาได้มากกว่าเด็กก็จะลอกเลียนสิ่งนั้นมาด้วย และเมื่อเขาโตขึ้นขบวนการเลียนแบบก็จะขยายกว้างออกไป การเลียนแบบนี้ อาจเป็นการเลียนแบบหรือลอกแบบจากบุคคลอื่นโดยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจหรือทำในขณะที่ไม่รู้ตัวก็ได้

การเลียนแบบของเด็กนั้น เป็นไปอย่างง่าย โดยทั่วไปแล้วเด็กจะยึดถือแบบฉบับของผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่ทำตัวให้เด็กเห็น เด็กก็มักจะเอาอย่าง ดังนั้นการที่เด็กทำตนไม่ดีจะโทษเด็กฝ่ายเดียวไม่ได้ จำต้องโทษตัวแบบ เพราะเด็กยึดเอาตัวแบบเป็นหลักสำคัญในการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ การเลียนแบบเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาของเด็ก แต่ถ้าการเลียนแบบใช้แต่การฟังผลของการศึกษาย่อมจะไม่เกิดขึ้น จำเป็นต้องมีการฝึกหัด ปฏิบัติจริง และจะต้องมีหลักฐานหรือมาตรฐานที่ดีเป็นแนวทางนำการเลียนแบบนั้นไปสู่การเลียนแบบที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคม

ลักษณะของการเลียนแบบ

การเลียนแบบจากตัวแบบต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้ทางสังคมของเด็ก ซึ่งลักษณะของการเลียนแบบนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. พฤติกรรมเหมือนกัน (Same Behavior) ได้แก่ การเลียนแบบหรือมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างเดียวกันกับบุคคล 2 คนขึ้นไปในแบบเดียวกันหรือทำนองเดียวกัน พฤติกรรมที่แสดงออกมาเหมือนกันนี้อาจเกิดการเรียนรู้ด้วยการเลียนแบบหรือไม่ก็ได้อาศัยการเลียนแบบก็ได้
2. การลอกแบบ (Copying Behavior) ในประเภทนี้นักลอกแบบจะเรียนรู้ถึงสิ่งที่เขาได้พบเห็น หรือเรียนรู้มาอย่างช้า ๆ แล้วจะสร้างแบบเช่นเดียวกับของสิ่งนั้น ๆ ขึ้นมาใหม่ สิ่งที่จะต้องใช้ในการลอกแบบคือต้องมีความรู้รอบตัวและจะต้องมีเครื่องประกอบการพิจารณาสำหรับความเหมือนและความแตกต่างกันของสิ่งที่จะลอกแบบ
3. พฤติกรรมเทียบกับแบบ (Matched-Dependent Behavior) ได้แก่พฤติกรรมที่ผู้เลียนแบบต้องคอยเทียบการตอบสนองของตนกับแบบ และพยายามดำเนินตามแบบนั้น

บุคคลที่เด็กเลียนแบบ

บุคคลที่เด็กจะเลียนแบบนั้นจะเริ่มต้นจากคนใกล้ชิดที่สุดแล้วค่อย ๆ ห่างออกไปจากตัวเด็กตามพัฒนาการทางสังคมของเขา ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. เลียนแบบจากพ่อแม่และครู ในช่วงที่เด็กเริ่มเลียนแบบได้นั้นจะได้แก่บุคคลใกล้ชิดที่สุดคือ พ่อแม่ ซึ่งมีความหมายถึงผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องดูแลเด็กแทนพ่อแม่ด้วย เมื่อเด็กเติบโตขึ้นเด็ก

จะไปโรงเรียนใช้เวลาครึ่งหนึ่งของชีวิตในแต่ละวันอยู่กับครู ดังนั้นความสำคัญของครูในการเป็นตัวแบบจึงสำคัญพอ ๆ กับพ่อแม่ ผู้ปกครองและครูจึงควรเป็นตัวแบบที่ดี แต่ต้องไม่แสวงแสดงบทบาทของตัวแบบให้แก่เด็ก

2. เลียนแบบจากตัวแบบที่เด็กชอบ จะต้องเป็นตัวแบบที่ก่อให้เกิดความพอใจแก่เด็ก อาจเป็นเพื่อนและบุคคลอื่น ๆ ที่แวดล้อมเขาอยู่

3. เลียนแบบจากตัวแบบที่ตรงกับความสนใจ การเลียนแบบจะเกิดขึ้นเมื่อตัวแบบนั้นตรงตามความสนใจ เด็กหญิงจะเลียนแบบแตกต่างไปจากเด็กชาย เนื่องจากความสนใจแตกต่างกัน แม้ในเด็กหญิงหรือเด็กชายด้วยกันความสนใจก็จะแตกต่างกัน ไปอีก

4. เลียนแบบจากผู้กล้าหาญ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหญิงหรือเด็กชาย ย่อมจะมีผู้กล้าหาญที่ตนยกย่อง และพอใจจะเลียนแบบตามผู้กล้าหาญของตน ตัวแบบอาจมาจากเรื่องจริงหรือไม่จริงก็ได้ ตัวแบบของเด็กมักได้แก่บุคคลที่อายุมากกว่า

5. เลียนแบบจากตัวละคร ซึ่งเป็นตัวละครในนิยายในภาพยนตร์ โทรทัศน์ เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับพฤติกรรมด้วยตัวแบบ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2520, หน้า 5-6) ได้ศึกษาจริยธรรมของเยาวชนไทยกับกลุ่มตัวอย่าง ในกรุงเทพมหานคร ที่มีอายุ 11-25 ปี จำนวน 2,400 คน โดยศึกษาภาคสนามและในห้องปฏิบัติการ ผลการศึกษาพบว่า การมีหรือไม่มีตัวแบบที่กระทำ ความดีมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กมากกว่าลักษณะทางจริยธรรมในตัวเด็กเองอย่างมากคือ ในภาวะที่ให้รางวัลทันทีและไม่มีตัวแบบ วัยรุ่นมากกว่าครึ่ง โกงคะแนน ส่วนผู้มีจริยธรรมต่ำไม่ค่อยยอมรับอิทธิพลของตัวแบบมากนัก ตัวแบบประเภทละอายในตนเองมีอิทธิพลชักจูงใจให้ผู้สังเกตแบบทุกประเภทเลียนแบบ แต่ตัวแบบประเภทละอายคนอื่นไม่มีอิทธิพลต่อผู้สังเกตแบบ

กันยา ประสงค์เจริญ (2526, หน้า 31-32) ได้ศึกษาการใช้เทคนิคแม่แบบเพื่อพัฒนานิสัยในตนเองด้านความรู้สึกับผิดชอบของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 3 จังหวัดสมุทรปราการ ปีการศึกษา 2524 จำนวน 40 คน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบวัดทัศนคติที่มีต่อวินัยในตนเองด้านความรู้สึกับผิดชอบ “แม่แบบ” ซึ่งเป็นนิทานประกอบหุ่น 7 เรื่อง ให้กลุ่มทดลองได้ชมการแสดงหุ่นตามบทนิทาน จำนวน 7 ครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง โดยใช้ช่วงเวลาแต่ละครั้งห่างกันครั้งละ 1 วัน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 มีการพัฒนานิสัยในตนเองด้านความรู้สึกับผิดชอบสูงขึ้นที่ระดับ .01 แต่ผลจากการวิเคราะห์พบว่ากลุ่มทดลองมีการพัฒนาตนเองทางด้านความรู้สึกับผิดชอบสูงเกินกว่านักเรียนในกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

วิศุณี แทนประเสริฐสุข (2528) ศึกษาผลของการใช้ตัวแบบภาพยนตร์ต่อพฤติกรรม การตั้งใจเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท จำนวน 10 คนแบ่ง เป็นกลุ่มทดลอง 5 คน และกลุ่มควบคุม 5 คน เป็นนักเรียนที่มีพฤติกรรมการศึกษาตั้งใจน้อยในช่วง เรียนวิชาภาษาไทย จากรายชื่อที่ครูประจำชั้นผู้สอนวิชาภาษาไทยเสนอและจากการสังเกตและ บันทึกพฤติกรรมของผู้วิจัย การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะก่อนทดลอง ระยะระหว่าง ทดลองและระยะติดตามผลแบบมีกลุ่มควบคุมใช้เวลาทดลองทั้งสิ้น 6 สัปดาห์ โดยทำการสังเกต และบันทึกพฤติกรรม ผลการทดลองพบว่า การใช้ตัวแบบภาพยนตร์สามารถเพิ่มพฤติกรรม การตั้งใจเรียนในห้องเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองได้ ทั้งในระยะระหว่างทดลองและระยะติดตามผล

พวงษ์ ปัญมะวัติ (2531, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการใช้ตัวแบบในนิทาน ประกอบภาพเพื่อเพิ่มพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนในเด็กอนุบาลที่มีปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมต่ำ กับนักเรียนชั้นอนุบาล 1 จำนวน 6 คน ซึ่งมีความถี่ของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับ เพื่อนต่ำ ผลการศึกษาพบว่า 1. เด็กที่มีระดับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนต่ำกลุ่มที่ได้ดูตัวแบบใน นิทานประกอบภาพ จะมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนเพิ่มขึ้น ระหว่างระยะทดลอง กับ ระยะหลังทดลอง 2. เด็กที่มีระดับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนต่ำกลุ่มที่ได้ดูตัวแบบในนิทาน ประกอบภาพจะมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนเพิ่มขึ้นจากระยะก่อนทดลอง กับระยะ หลังการทดลองไม่แตกต่างกันกับกลุ่มที่ไม่ได้อ่านนิทานประกอบภาพ

สุรีย์ กลวิทย์อำนาจ (2536, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาผลของการใช้เทคนิคตัวแบบ การชี้แนะและการเสริมแรงทางบวกในการ เรียนรู้ศัพท์ใหม่ของเด็กดาวน์ซินโดรม ที่มีอายุ ระหว่าง 3-4 ปี ของโรงเรียนราชานุกูล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ เด็กปัญญาอ่อนประเภท ดาวน์ซินโดรม ที่มีระดับสติปัญญาระหว่าง 60-70 ปีและมีอายุระหว่าง 3-4 ปี แบ่งกลุ่ม ควบคุมและ กลุ่มทดลองกลุ่มละ 5 คน กลุ่มทดลองได้รับการสอนตามโปรแกรมการสอนคำศัพท์ตาม โปรแกรมปกติที่โรงเรียนจัดให้ใช้เวลาทดลองทั้งสิ้น 10 สัปดาห์ กลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองได้รับ การทดสอบความสามารถการเรียนรู้คำศัพท์ใหม่ด้านความเข้าใจคำศัพท์ และด้านการใช้คำศัพท์ ตลอดระยะเวลาการทดลองและสิ้นสุดระยะการทดลอง 1 สัปดาห์ ผลการวิจัยพบว่า 1. ในระยะ การทดลองและระยะหลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของจำนวนคำศัพท์ที่ได้จากการทดสอบ วัดความสามารถด้านความเข้าใจ คำศัพท์สูงกว่ากลุ่มควบคุม 2. ในระยะการทดลอง และระยะหลัง การทดลอง กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของจำนวนคำศัพท์ที่ได้รับจากการทดสอบวัดความสามารถด้าน การใช้คำศัพท์สูงกว่ากลุ่มควบคุม

ศิริลักษณ์ อุณฺษา (2537, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาผลของการให้ตัวแบบเพื่อสร้าง พฤติกรรมกล้าแสดงออกในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านพุทไธสง

(โอกาสประชาชนกุล) จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียน 20 คน ที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย จากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านพุทไธสง ปีการศึกษา 2536 เครื่องมือที่ใช้เป็นสไลด์ประกอบคำบรรยายจำนวน 5 เรื่อง ให้นักเรียนดูเป็นเวลา 5 วันติดต่อกัน วันละ 1 ชั่วโมง วันละ 1 เรื่อง การทดลองแบ่งออกเป็น 4 ระยะ คือ ระยะเสียนฐาน ระยะให้ตัวแบบ ระยะติดตามผลครั้งที่ 1 (หลังจากระยะให้ตัวแบบผ่านไป 1 สัปดาห์) และระยะติดตามผลครั้งที่ 2 (หลังจากระยะให้ตัวแบบผ่านไป 3 สัปดาห์) ผลการทดลองพบว่า 1. พฤติกรรมกล้าแสดงออกของนักเรียนในวิชาภาษาไทยในระยะให้ตัวแบบ ระยะติดตามผลครั้งที่ 1 และระยะติดตามผลครั้งที่ 2 สูงกว่าระยะเสียนฐานอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2. พฤติกรรมกล้าแสดงออกของนักเรียนในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในระยะให้ตัวแบบสูงกว่าระยะเสียนฐานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นิยม กิมาณูวัฒน์ (2538, หน้า 160) ได้ทำการศึกษา ผลของการใช้บทบาทสมมติและตัวแบบต่อพฤติกรรมกล้ายืนยันทัวเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 42 อำเภอนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ปีการศึกษา 2538 ที่มีพฤติกรรมกล้ายืนยันทัวเองต่ำกว่าเปอร์เซ็นต์ไทด์ที่ 50 ลงมา จำนวน 16 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มอย่างง่าย แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 8 คน ผลการศึกษาพบว่า บทบาทสมมติและตัวแบบมีผลต่อพฤติกรรมกล้ายืนยันทัวเองของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

รังสิมา สีนะพงษ์พิพิธ (2540, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาผลของการใช้ตัวแบบในนิทานหุ่นมือต่อการลดพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นนักเรียนระดับชั้นอนุบาล 3 โรงเรียนอนุบาลพุทธรักษา กรุงเทพมหานคร จำนวน 20 คน ซึ่งมีค่าเฉลี่ยร้อยละของพฤติกรรมก้าวร้าว สูงกว่า 60% ของช่วงเวลาของการสังเกตแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 10 คน โดยการสุ่มอย่างง่าย กลุ่มทดลองได้ดูตัวแบบในนิทานประกอบหุ่นมือที่แสดงทักษะทางสังคม ที่เหมาะสมและกลุ่มควบคุมได้ดูนิทานประกอบหุ่นมือตามแบบเรียน ผลการวิจัยพบว่า 1. เด็กที่มีระดับพฤติกรรมก้าวร้าวสูงที่ได้ดูตัวแบบในนิทานประกอบหุ่นมือที่แสดงทักษะทางสังคมที่เหมาะสมจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลงมากกว่าเด็กที่มีระดับพฤติกรรมก้าวร้าวสูงที่ได้ดูนิทานประกอบหุ่นมือตามแบบเรียนทั้งในระยะหลังทดลองและติดตามผล อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2. เด็กที่มีระดับพฤติกรรมก้าวร้าวสูงที่ได้ดูตัวแบบใน นิทานประกอบหุ่นมือที่แสดงทักษะทางสังคมที่เหมาะสมจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวในระยะหลังทดลองและติดตามผล ลดลงกว่าระยะก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

แบนดูรา (Bandura, 1962, pp. 57-58) ได้ทดลองให้แม่แบบภาพยนตร์ที่แสดงถึงผลของการก้าวร้าวแก่เด็กที่เป็นกลุ่มทดลอง 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่ 1 ให้แม่แบบที่ได้รับผลเป็นการลงโทษอย่างรุนแรง กลุ่มที่ 2 ให้แม่แบบที่ได้รับผลเป็นการยอมรับและมีสิ่งกระตุ้นคืออาหาร กลุ่มที่ 3 ให้แม่แบบที่ไม่ได้รับผลตอบสนองใด ๆ ขณะที่ให้ดูภาพยนตร์นั้นผู้นำการทดลองได้ให้เครื่องล่อ (Incentive) ต่างกัน 2 ลักษณะ คือ ให้เครื่องล่อทางบวกกับ ไม่ให้เลย ผลการศึกษาพบว่า เด็กที่ได้รับแม่แบบที่ถูกลงโทษเกิดการเปลี่ยนแปลงและเลียนแบบน้อยกว่ากลุ่มที่ได้รับแม่แบบที่ได้รับผลเป็นรางวัลหรือไม่ได้รับผลใด ๆ เลย และกลุ่มตัวอย่างเพศชายมีการเลียนแบบมากกว่าเพศหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มที่ได้รับแม่แบบประเภทถูกลงโทษ

แบนดูรา, โรส และ โรส (Bandura, Ross & Ross, 1963, pp. 3-11) ได้ทำการศึกษาดทดลองในเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียน โดยสร้างสถานการณ์ 5 สถานการณ์ โดยให้เด็กได้เห็นตัวแบบเล่นกับของเล่นต่าง ๆ เช่น ตุ๊กตาล้มลุก ของเล่นสำหรับต้อนชิ้นส่วนต่าง ๆ ตัวแบบจะชกต้อนตุ๊กตาล้มลุกเตะ โยน ตุ๊กตา เอาตุ๊กตาลงนอนแล้วต้อนจุก พร้อมกับพูดก้าวร้าวต่าง ๆ ส่วนเด็กในสถานการณ์ไม่ก้าวร้าวก็ไม่เห็นตัวแบบอยู่ในห้องที่มีอุปกรณ์ทุกอย่างเหมือนกับสถานการณ์ก้าวร้าว แต่ตัวแบบในสถานการณ์นี้นั่งเล่นกับของเล่นที่ต้อนชิ้นส่วนต่าง ๆ โดยไม่สนใจตุ๊กตาล้มลุกเลย ได้แบ่งกลุ่มทดลองออกเป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ได้ดูตัวแบบจริง เด็กได้เห็นตัวแบบผู้หญิงแสดงความก้าวร้าวทั้งทางกายและทางวาจาต่อตุ๊กตาล้มลุก กลุ่มที่ 2 ได้ดูตัวแบบภาพยนตร์โทรทัศน์ที่ถ่ายทำจากตัวแบบจริงในสถานการณ์แรก กลุ่มที่ 3 ได้ดูตัวแบบแต่งตัวการ์ตูน เด็กได้เห็นตัวแบบผู้หญิงที่แต่งตัวเป็นการ์ตูน โดยใส่ชุดแมวและสวมหัวแมวแสดงความก้าวร้าวเช่นเดียวกับตัวแบบจริง กลุ่มที่ 4 ได้ดูตัวแบบที่ไม่ก้าวร้าว คือเด็กได้เห็นตัวแบบผู้หญิงอยู่ในสถานการณ์ที่มีอุปกรณ์ทุกอย่างเหมือนตัวแบบจริง แต่ตัวแบบไม่ก้าวร้าวแต่จะเล่นกับอุปกรณ์การต้อนชิ้นส่วนเลย ๆ กลุ่มที่ 5 ไม่มีตัวแบบ เด็กในกลุ่มนี้ไม่เห็นตัวแบบที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าว ผลการศึกษาพบว่า ตัวแบบก้าวร้าวทั้ง 3 ประเภท คือ ตัวแบบจริง ตัวแบบภาพยนตร์ และตัวแบบแต่งตัวการ์ตูน มีผลต่อการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กมากกว่า การมีตัวแบบพฤติกรรมที่ไม่ก้าวร้าว หรือ การไม่มีตัวแบบ และตัวแบบจริงมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กมากกว่าตัวแบบภาพยนตร์ และตัวแบบแต่งตัวการ์ตูน

โอ คอร์เนอร์ (O' Comer, 1969, pp. 15-22) ได้ทำการศึกษากการปรับพฤติกรรมการแยกตนเองของเด็ก โดยศึกษากับเด็กในวัยก่อนเข้าเรียนที่มีพฤติกรรมแยกตนเอง แบ่งเด็กออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มทดลองให้ดูภาพยนตร์ตัวแบบแสดงพฤติกรรมปะทะสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน และได้รับการเสริมแรงทางบวกจากการแสดงพฤติกรรมนั้น และกลุ่มควบคุมให้ดูภาพยนตร์อื่น ๆ ที่ไม่

เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า เด็กในกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมปะทะสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนมากขึ้นจนอยู่ในระดับปกติ ส่วนเด็กในกลุ่มควบคุมไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมปะทะสัมพันธ์

คุก และแอฟพลโลนี (Cook & Apolloni, 1976, pp. 65-78) ได้ศึกษาในการนำตัวแบบในนิทานซึ่งจัดว่าเป็นตัวแบบสัญลักษณ์ประเภทหนึ่งมาใช้ในงานวิจัย โดยได้ฝึกเด็ก 7 คน อายุระหว่าง 6-9 ปี ซึ่งด้อยความสามารถทางการเรียนและมีพฤติกรรมก้าวร้าวหรือแยกตัว ไม่เล่นกับใคร โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกมี 4 คนจะได้รับการฝึกฝน 3 ระยะ คือระยะที่ 1 ได้รับคำแนะนำและฝึกย้ำโดยดูจากตัวแบบ ระยะที่ 2 ได้รับการฝึกความร่วมมือโดยดูจากตัวแบบในสถานการณ์ภายในห้องเล่น และได้รับคำชมเชยจากตัวแบบ ระยะที่ 3 ได้รับการฝึกการสัมผัสทางกายต่อผู้อื่นอย่างเป็นมิตร โดยได้รับคำแนะนำและดูตัวแบบ จากนั้นให้เด็กกลุ่มที่ 2 ซึ่งมี 3 คน เข้ามาเล่นกับเด็กในกลุ่มแรกเพิ่มขึ้น และเด็กในกลุ่มที่ 2 ที่ไม่ได้รับการฝึกแต่เข้ามาเล่นด้วยสามารถแสดงพฤติกรรมเลียนแบบเด็กในกลุ่มแรกและแสดงพฤติกรรมการยิ้ม การร่วมมือ และการสัมผัสทางกายอย่างเป็นมิตรเพิ่มขึ้นด้วย

เพเตอร์สัน (Peterson, 1984, pp. 197-203) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบปฏิกิริยาของเด็กต่อการได้รับคำแนะนำในการปฏิบัติก่อนและหลังผ่าตัดในการเสนอตัวแบบผ่านสื่อ 3 วิธี กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กอายุ 2-11 ปี จำนวน 44 คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มควบคุมไม่ได้รับการเสนอตัวแบบใด ๆ กลุ่มที่ 2 ได้ดูตัวแบบหุ่นจำลองให้ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวก่อนและหลังผ่าตัดอย่างถูกต้อง กลุ่มที่ 3 ดูตัวแบบเป็นเด็กให้ข้อมูลอย่างถูกต้องผ่านสื่อวีดิทัศน์ และกลุ่มที่ 4 ดูตัวแบบเป็นผู้ป่วยเด็กที่มักให้ข้อมูล ไม่ถูกต้องผ่านสื่อภาพยนตร์ทางการค้า เด็กทุกกลุ่มได้รับการสัมภาษณ์ และการสังเกตพฤติกรรมจากพ่อแม่ พยาบาลร่วมกับผู้วิจัย พบว่า เด็กกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่มมีความรู้สึกรวดกั้วและเป็นทุกข์ลดลงมากกว่ากลุ่มควบคุม แต่ไม่พบความแตกต่างระหว่างการเสนอตัวแบบผ่านสื่อทั้ง 3 วิธี ตัวแบบสามารถลดความรู้สึกวิตกกังวล และเป็นทุกข์ของเด็กกลุ่มทดลองได้

เจโคบีฮัค และเซเมอริกลีโอ (Jakibehuk & Semeriglio, 1976, pp. 838-841) ได้ศึกษาถึงผลของการใช้ตัวแบบในการเพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในเด็กที่มีระดับการตอบสนองต่ำ อายุระหว่าง 3-10 ปี จำนวน 22 คน เป็นชาย 11 คน หญิง 11 คน โดยแบ่งการทดลองเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ให้ชมตัวแบบภาพยนตร์แสดงพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและใช้เสียงตนเองบรรยาย กลุ่มที่ 2 ให้ชมตัวแบบภาพยนตร์แสดงพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และบุคคลอื่นเป็นผู้บรรยายเหตุการณ์ กลุ่มที่ 3 ให้ชมภาพยนตร์เกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติ กลุ่มที่ 4 ไม่ให้ชมภาพยนตร์ใด ๆ ผลปรากฏว่ากลุ่มที่ 1 ก่อให้เกิดการเลียนแบบมากที่สุด รองลงมาได้แก่ กลุ่มที่ 2 และ 3 ตามลำดับ ส่วนกลุ่มที่ 4 พบว่า ไม่มีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเพิ่มขึ้น

บาลลาร์ด และครุคส์ (Ballard & Crooks, 1984, pp. 95-109) ได้ทำการศึกษากับเด็กก่อนวัยเรียน อายุระหว่าง 4 ปี 5 เดือน ถึง 4 ปี 8 เดือน จำนวน 6 คน ซึ่งใช้ตัวแบบเพื่อจะพัฒนาพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า ก็ได้เป็นไปในทำนองเดียวกันคือ เด็กที่ชมตัวแบบภาพยนตร์แสดงพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สามารถทำให้เด็กมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเพิ่มขึ้น

สรุปผลงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศที่กล่าวมาข้างต้นได้ใช้วิธีการของตัวแบบเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพ มีความเชื่อถือได้ และเป็นวิธีการที่รวดเร็วในการฝึกทักษะใหม่ ๆ ที่ต้องการให้เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ให้ลดลงได้และมีการเพิ่มพฤติกรรมที่ดีให้มากขึ้น รวมทั้งช่วยพัฒนาจริยธรรมของบุคคลให้สูงขึ้น ตัวแบบจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้สังเกตเป็นอย่างมากในการเรียนรู้ของผู้เรียน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาผลของโปรแกรมการเสนอตัวแบบต่อลักษณะนิสัยทางจริยธรรมด้านระเบียบวินัยของเด็กปฐมวัย